

บทที่ 2

ทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีสื่อสารมวลชน (ปัทสถาน)

บทบาทหน้าที่ของการสื่อสารมวลชนของแต่ละสังคมมีความแตกต่างกันไป ตามระบอบการปกครองสภาพการเมือง เศรษฐกิจ รวมทั้งเงื่อนไขทางด้านอุดมการณ์ โครงสร้าง และระบบต่างๆที่แต่ละประเทศได้วางแนวทางเอาไว้

SIEBERT, PETERSON and SCHRAMME ได้ร่วมกันเขียนหนังสือ "ทฤษฎีสื่อสารมวลชน" (FOUR THEORIES OF THE PRESS) เพื่ออธิบายปรัชญาความสัมพันธ์ของรัฐและสื่อมวลชน โดยการบรรยายเปรียบเทียบแนวคิดในเชิงปรัชญาการเมืองเกี่ยวกับการใช้ และการควบคุมสื่อมวลชนของประเทศที่มีระบอบการเมืองและเศรษฐกิจที่ต่างกัน ซึ่งรูปแบบดังกล่าวผูกพันกันอย่างแนบแน่นกับระบบการปกครองของประเทศ และดำเนินไปตามกรอบแห่งบทบาทหน้าที่ที่กำหนดไว้ในประเทศนั้นๆ ซึ่งสามารถแบ่งแยกออกเป็น 4 ทฤษฎีด้วยกัน คือ ทฤษฎีอำนาจนิยม ทฤษฎีอิสรภาพนิยม ทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคม และทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์

ทฤษฎีต่างๆเหล่านี้ได้แสดงแนวคิดหรือแสดงทัศนนะว่า สื่อมวลชนควรจะมีลักษณะอย่างไร หรือคาดหวังว่าสื่อมวลชนควรจะทำอะไร ปฏิบัติหน้าที่หรือดำเนินการอย่างไรภายใต้เงื่อนไขต่างๆของสังคม เช่น ค่านิยม กฎระเบียบ อุดมการณ์ เป็นต้น ซึ่งบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนก็จะ เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมนั้นเอง ทฤษฎีเหล่านี้เราเรียกว่า ทฤษฎีปัทสถาน (Normative Theories) และถึงแม้ว่าทฤษฎีนี้ซึ่งมีความเกี่ยวข้องข้องกับการเมืองและเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง จะไม่มีลักษณะที่แน่ชัดและไม่คงที่แน่นอน แต่ก็ยังเป็นประโยชน์ในการใช้เป็นแนวทางสำหรับเป็นหลักในการปฏิบัติงานและกำหนดนโยบายของสื่อมวลชน

ทฤษฎีอำนาจนิยม (Authoritarian Theory)

ทฤษฎีอำนาจนิยมนี้มีวิวัฒนาการเริ่มต้นในศตวรรษที่ 16 และ 17 ในประเทศอังกฤษ ซึ่งมีการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเริ่มขึ้นช่วงการกำหนดขั้นตอนของการเกิด

หนังสือพิมพ์ หนังสือพิมพ์ต้องอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐ และอยู่ภายใต้ผลประโยชน์ของชนชั้นผู้ปกครอง

ตามแนวคิดนี้ สื่อมวลชนต้องสนับสนุนและส่งเสริมนโยบายของรัฐบาลเพื่อรับใช้รัฐ สื่อมวลชนไม่สามารถรายงานข่าวหรือวิจารณ์นโยบายของรัฐบาล กลไกทางการเมืองและเจ้าหน้าที่ปกครอง การควบคุมสื่อมวลชนทำโดยการใช้อำนาจของรัฐบาล ใบอนุญาตหรือสิทธิบัตร

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งเยอรมันในยุคนาซีและอิตาลีในยุคนาซี ได้นำเอาทฤษฎีอำนาจนิยมไปใช้อย่างมีระบบ ถึงกับได้จัดตั้งองค์การโฆษณาชวนเชื่อ มุ่งใช้สื่อมวลชนให้ทำหน้าที่สนับสนุน และรับใช้นโยบายของรัฐจนกลายเป็นแบบฉบับอำนาจนิยมอย่างเข้ม แต่สเปนและโปรตุเกสในยุคนายพลฟรังโก มีแบบฉบับอำนาจนิยมที่มีความเข้มข้นน้อยกว่า เพราะได้มีการผสมกลมกลืนกับอนุรักษนิยมทางศาสนา ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก

ทฤษฎีอำนาจนิยม มักจะใช้กันอยู่ในประเทศที่มีระบอบการปกครองแบบเผด็จการ ประเทศที่ยังคงปฏิบัติต่อสื่อมวลชนคล้ายคลึงกับแนวทฤษฎีอำนาจนิยม มักจะได้แก่ประเทศที่กำลังพัฒนาโดยทั่วไปในทวีปเอเชีย แอฟริกา หรืออเมริกาใต้ รัฐที่มีการปกครองโดยทหาร หรืออยู่ภายใต้กบฏยึดการศึกษา รัฐและประเทศต่างๆ เหล่านี้ ส่วนใหญ่จะคำนึงถึงเสถียรภาพของผู้บริหารประเทศและเอกภาพของการทำงาน สื่อมวลชนไม่มีอิสรภาพ การเสนอข่าวสารต้องตกอยู่ภายใต้การชี้นำ เสนอแนะจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล หากไม่ปฏิบัติตามแนวทางที่รัฐบาลหรือผู้มีอำนาจได้กำหนดไว้ให้โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเกี่ยวกับการเมือง หรือเกี่ยวกับอุดมการณ์ก็มักจะมีการบังคับให้ปฏิบัติตาม เช่น บังคับโดยมาตรการออกกฎหมายมาควบคุมหรือรัฐเข้าควบคุมการดำเนินกิจการของสื่อมวลชน หรืออาจใช้มาตรการทางเศรษฐกิจเข้ามาบีบคั้น เพื่อให้สื่อมวลชนทำตามก็ได้

บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนในประเทศที่มีลักษณะแบบอำนาจนิยม

1. จะต้องไม่บ่อนทำลายรัฐบาลและองค์กรของรัฐ
2. จะต้องอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาลและองค์กรของรัฐ ส่งเสริมสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลที่กำลังทรงอำนาจและรับใช้รัฐ
3. จะต้องไม่ทำลายค่านิยมทางศีลธรรม และการเมืองของคนส่วนใหญ่

นอกจากนี้ สื่อมวลชนยังพอมีเสรีภาพที่จะปฏิบัติบทบาทหน้าที่อื่นๆได้ตามนโยบายของตนเอง เช่น ให้ข่าวสารการศึกษา แสดงความคิดเห็นในกรอบนโยบายหรือโฆษณาสินค้า เป็นต้น¹

แนวความคิดของ Plato เกี่ยวกับทฤษฎีอำนาจนิยม

Plato เชื่อว่าลักษณะของมนุษย์รวมทั้งความโลภและกิเลสต่างๆจะทำให้ลักษณะการปกครองเสื่อมโทรมจากระบบอภิชนาธิปไตยมาสู่ระบบเกียรตินิยม แล้วเสื่อมลงมาเป็นคณาธิปไตยมาสู่ประชาธิปไตยและในที่สุดก็กลายเป็นระบบทรราชย์ Plato คิดว่ารัฐจะปลอดภัยก็ต่อเมื่ออยู่ในอุ้งมือของนักปราชญ์ราชบัณฑิตและเจ้าหน้าที่ฝ่ายการปกครองซึ่งถูกควบคุมด้วยอำนาจแห่งศีลธรรมและจะใช้อำนาจดังกล่าวนี้ควบคุมชนชั้นต่ำกว่าให้อยู่ในทางที่ถูกที่ควร ในทำนองเดียวกับที่นักปราชญ์ราชบัณฑิตสามารถควบคุมตนเองด้วยการใช้ปัญญาควบคุมกิเลสและความละโมภของตน ในสังคมเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองย่อมคอยควบคุมสมาชิกชั้นอื่นของสังคมมิให้เสื่อมถอยไปสู่ภาวะยุ่งยากสับสน ตามความคิดของ Plato นั้นเมื่อใดที่อำนาจภายในรัฐถูกแบ่งแยกออกเท่าเทียมกัน เมื่อนั้นความเสื่อมก็จะปรากฏขึ้น²

Machiavelli และนักเขียนรุ่นหลัง

นักปรัชญาทางการเมืองและสังคมรุ่นต่อมาซึ่งยอมรับหลักการทางการเมืองการปกครองฝ่ายอำนาจนิยม ได้แก่ บุคคลผู้มีชื่อเสียงหลายท่าน เช่น Machiavelli, Hobbes, Hegel และ Treitschke

Machiavelli ผิดกับนักปรัชญาสมัยกรีกและโรมันในข้อที่ว่า ไม่ได้คิดสนใจในเรื่องวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายทั้งหลายของรัฐ แต่กลับมาสนใจในเรื่องการไฝหาและผดุงรักษาอำนาจทางการเมือง โดยพื้นฐาน Machiavelli เป็นผู้ที่มองธรรมชาติของมนุษย์ไปในด้านร้าย และทฤษฎี

¹ วันดี ศิริโชติบัณฑิต, "ทฤษฎีสื่อสารมวลชน", เอกสารประกอบรายวิชาทฤษฎีสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 2535.

² เฟรด เฮส. ซีเบิร์ต, ธีโอดอร์ ฟิเตอร์สัน และ วิลเบอร์ แชรรม, ทฤษฎีสื่อสารมวลชน, แปลโดย เกษม ศิริสัมพันธ์ (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2513), หน้า 9.

ของท่านถือว่า "เรื่องอื่นๆที่ลึกลับย่อมมีความสำคัญน้อยกว่าจุดมุ่งหมายอันสำคัญ คือความมั่นคงของรัฐ ผู้ปกครองรัฐหรือเจ้าผู้ปกครองแคว้นย่อมต้องใช้นโยบายซึ่งเผชิญกับความจริงและไม่คำนึงถึงหลักศีลธรรมเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าว" Machiavelli ไม่ได้สนใจในปัญหาว่ารูปแบบของการปกครองจะเป็นระบบราชาธิปไตยหรือแบบสาธารณรัฐ แต่เขาเชื่อว่าตามลักษณะสันดานของมนุษย์ ผู้นำทางการเมืองจำเป็นจะต้องพยายามทุกวิถีทาง เพื่อผลประโยชน์ของหน่วยการเมืองของตนเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า Machiavelli มีอิทธิพลเหนือแนวความคิดของนักทฤษฎีทางการเมืองซึ่งสนับสนุนบรรดากระบวนกรชาตินิยมในเยอรมนีและอิตาลีในคริสต์ศตวรรษที่ 19

Thomas Hobbes มีแนวคิดที่เริ่มต้นจากกิลเลส พื้นฐานสำคัญสองประการของมนุษย์คือความต้องการเป็นเสรีจากการเจ็บปวดและเจตจำนงใฝ่หาอำนาจ Hobbes อาศัยพื้นฐานสองประการนี้สร้างระบบปรัชญาทางการเมืองที่สมบูรณ์ซึ่งถือว่า "อำนาจเป็นสิ่งจำเป็นในการควบคุมปัจเจกชนเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม อำนาจในการสร้างและคุ้มครองรักษาความสงบเรียบร้อย และสันติยอมเป็นอธิปัตย์ อำนาจนี้ยอมไม่อยู่ภายใต้ความคิดเห็นใดๆส่วนบุคคล ไม่ว่าจะใช้อำนาจในแต่ละกรณีจะชอบด้วยเหตุผลหรือไม่ ทั้งนี้เพราะลักษณะของอำนาจซึ่งมีไว้เพื่อชี้ขาดพิพาทต่างๆย่อมเป็นเหตุผลสูงสุดในตัวของมันเองอยู่แล้ว

Georg Hegel กล่าวว่า "รัฐเป็นลักษณะร่วมของศีลธรรม รัฐเป็นวิญญานทางจริยธรรมซึ่งแสดงให้เห็นปรากฏและก่อรูปเป็นตัวตนในสภาพเป็นเจตจำนง (will) เจตจำนงนี้ยอมแสดงให้เห็นปรากฏแก่โลก เป็นเจตจำนงที่มีความสำนึกในลักษณะของตนเอง และล่วงรู้จุดมุ่งหมายของตน และสามารถบรรลุถึงจุดมุ่งหมายดังกล่าวด้วยขอบเขตแห่งความรู้ของตนเอง จารีตประเพณีและศีลธรรมเป็นรูปแบบภายนอก ซึ่งอาจมองเห็นได้ของลักษณะแก่นภายในของรัฐ ความสำนึกในตนเองของปัจเจกชนยอมบรรลุเนื้อหาของเสรีภาพในทัศนคติของพลเมือง ซึ่งเป็นแก่นแท้ของจุดมุ่งหมาย และความสำนึกของความสำนึกตนเองของปัจเจกชน

รัฐคือจิตในตนเองทั้งนี้เนื่องมาจากความจริงที่ว่ารัฐเป็นลักษณะร่วมของเจตจำนงที่สำคัญซึ่งมิใช่อื่นใด คือความสำนึกในตนเองของปัจเจกชนซึ่งปรากฏในรูปนามธรรม และยกขึ้นสู่ระดับกว้างขวางสากล ความเป็นเอกภาพอันสำคัญและยิ่งใหญ่นี้ยอมสูงสุด เด็ดขาด และเป็นจุดมุ่งหมายอันแน่นอนของตนเองภายในลักษณะเอกภาพดังกล่าว เสรีภาพยอมบรรลุถึงจุดสุดยอดของสิทธิทั้งหลาย แต่ในขณะเดียวกัน รัฐยอมเป็นจุดมุ่งหมายในตัวเองอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นรัฐยอมมี

สิทธิสูงสุดเหนือกว่าพลเมืองแต่ละคน เพราะหน้าที่สำคัญอย่างยิ่งของพลเมืองแต่ละคนก็คือ การเป็นสมาชิกของรัฐ"³

Treitschke ไม่เลื่อมใสในระบบประชาธิปไตยโดยทั่วไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบประชาธิปไตยของสวิสเซอร์แลนด์และสหรัฐ ฉะนั้น Treitschke จึงสรุปว่า การปกครองด้วยเสียงข้างมากไม่ได้เป็นหลักประกันว่า เสรีภาพทางการเมืองและอิสรภาพทางสังคมจะอาจคงรอดอยู่ได้ รัฐตามวิวัฒนาการปกติของประวัติศาสตร์ย่อมเสียเปรียบเสมือนเป็นปัจเจกชนที่สำคัญ ฉะนั้นสิ่งที่ควรคำนึงก็คือเสรีภาพและชีวิตของรัฐ

ระบบการควบคุมต่างๆของฝ่ายอำนาจนิยม

เมื่อนักอำนาจนิยมพิจารณาถึงหน้าที่ต่างๆของสื่อมวลชน เขามักจะได้กำหนดจุดมุ่งหมายอันแท้จริงของรัฐบาลเอาไว้แล้ว จุดมุ่งหมายเหล่านั้นย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะมีอิทธิพลเหนือทัศนคติของเขาเกี่ยวกับกิจการสื่อสารทั้งด้านวัฒนธรรมและการเมือง เช่นเดียวกับ Plato นักอำนาจนิยมเหล่านี้มีเหตุผลของตนเองในเรื่องนี้และเหตุผลเหล่านี้เมื่อได้แสดงออกมาจะปรากฏผลชัดเจนว่า การกระจายข่าวสารความคิดและความเห็นต่างๆในหมู่สมาชิกของชุมชน ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะกระทบกระเทือนโดยปัจจุบันทันที หรือมิฉะนั้นก็ในระยะไกล ต่อการที่จะบรรลุถึงจุดมุ่งหมายต่างๆที่กำหนดเอาไว้แล้ว ข้อสรุปเช่นนี้มักจะได้มาจากแนวคิดเชิงปฏิเสธซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์ที่สื่อมวลชนเข้าแทรกแซงในกิจการของรัฐ ผู้ดำเนินการสื่อสารมวลชนมักจะเป็นบุคคลซึ่งไม่สามารถเข้าใจถึงผลรวมของจุดมุ่งหมายของรัฐ และมักเป็นบุคคลซึ่งไม่รู้เรื่องราวดีโดยตลอดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ต่างๆของนโยบายของรัฐ เพราะเหตุใดจึงจะปล่อยบุคคลเช่นว่านี้ซึ่งมีแต่ความโง่เขลาเบาปัญญาให้ล่วงล้ำเข้ามาคุกคามต่อความสำเร็จของกิจกรรมอันจัดไว้แล้วว่าจะเป็นคนประโยชน์แก่ส่วนรวม

ปัญหาสำคัญในระบบอำนาจนิยมส่วนใหญ่ก็คือการหาวิธีการซึ่งจะใช้ได้ผลในการตั้งรั้งและควบคุมสื่อมวลชนซึ่งดำเนินการโดยเอกชน ชาติต่างๆในตะวันตกได้พยายามทดลองใช้วิธีการ

³ เฟรด เอส. ซีเบิร์ด, ธีโอดอร์ พิเตอร์สัน และ วิลเบอร์ แชรรม, ทฤษฎีสื่อสารมวลชน, แปลโดยเกษม ศิริสัมพันธ์ (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2513), หน้า 11.

มากมายหลายอย่างซึ่งก็ประสบความสำเร็จมากบ้างน้อยบ้าง และอาจกล่าวได้ว่าไม่มีวิธีการใดวิธีการเดียวที่ใช้ได้ผลสำเร็จอย่างแน่นอนได้ยืดยาว วิธีการหนึ่งในสมัยแรกๆซึ่งเป็นหลักประกันว่านโยบายต่างๆของฝ่ายรัฐบาลจะได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีก็คือวิธีการที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น คือการให้ "ใบอนุญาต"(สิทธิบัตร) แก่บุคคลบางคนให้ดำเนินการใน "ศิลปะและความลึกซึ้ง" ของการพิมพ์หนังสือ ในประเทศอังกฤษในเวลาต่อมา วิธีการนี้ได้ขยายออกไปเป็นระบบการวางกฎเกณฑ์ควบคุมอาชีพอย่างละเอียดละออ สิทธิบัตรเหล่านี้เอื้อให้แก่ช่างพิมพ์ที่ไว้ใจได้เพื่อดำเนินการพิมพ์หนังสือชนิดต่างๆ เช่น หนังสือกฎหมาย หนังสือเรียน หนังสือศาสนา ประวัติศาสตร์ บทละคร และอื่นๆอีกมากมาย ช่างพิมพ์ซึ่งได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้พิมพ์หนังสือเอกสารเกี่ยวกับกิจการต่างๆของรัฐนั้นจะต้องเลือกเฟ้นอย่างรอบคอบ เมื่อหนังสือพิมพ์กำเนิดขึ้นครั้งแรกก็มีการอนุญาตให้บุคคลบางคนเป็นผู้ดำเนินการ บุคคลเหล่านี้ย่อมยินดีที่จะตอบแทนการที่ตนได้รับอนุญาตให้เป็นผู้เสนอข่าวสารด้วยการตกลงที่จะตีพิมพ์เรื่องราวเฉพาะที่เป็นการสนับสนุนนโยบายต่างๆของรัฐ

มีวิธีการอีกวิธีการหนึ่งซึ่งใช้อยู่ในเกือบทุกประเทศในยุโรปตะวันตก คือระบบการตรวจตราสิ่งพิมพ์แต่ละชิ้น ระบบนี้เมื่อตกมาถึงสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 และ 18 มักรวมเรียกว่า "การเซ็นเซอร์" (Censorship) ซึ่งบางที่มักใช้ร่วมกับวิธีการให้มีการผูกขาดในการพิมพ์ ในบางครั้งทางราชการจะนำวิธีการตรวจเนื้อหาขึ้นมาใช้ควบคุมกิจการพิมพ์หนังสือพิมพ์ของเอกชน ฝ่ายบ้านเมืองเป็นผู้สร้างระบบนี้ขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในเวลาที่แม้ช่างพิมพ์ที่ได้รับสิทธิผูกขาดหรือช่างพิมพ์หลวงเองก็ไม่สามารถ หรือไม่สมัครใจที่จะคล้อยตามแนวนโยบายของรัฐบาลเสมอไป เจ้าของโรงพิมพ์ตามปกติมักไม่ล่วงรู้ถึงรัฐกิจต่างๆจึงไม่อาจที่จะใช้ดุลพินิจได้ถูกต้องในเรื่องที่เป็นปัญหาขัดแย้งกันอยู่ซึ่งอาจปรากฏในเนื้อหาของสิ่งพิมพ์ เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องเช่นที่ว่านี้ รัฐจึงบังคับให้มีการเสนอสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับเรื่องที่รัฐกำหนดไว้ เช่น เรื่องทางศาสนาและการเมืองให้เจ้าหน้าที่ของรัฐตรวจ ทั้งนี้โดยสันนิษฐานว่าเจ้าหน้าที่เหล่านี้ย่อมทราบดีว่ารัฐกำลังดำเนินการประการใดอยู่ ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 วิธีการเช่นนี้ย่อมเป็นงานที่ไม่ยากลำบากประการใด ทั้งนี้เพราะสิ่งพิมพ์มีอยู่น้อย การตรวจต้นฉบับนี้อาจมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ผู้หนึ่งผู้ใดของฝ่ายศาสนาและฝ่ายบ้านเมืองก็ได้

วิธีการที่สามที่ใช้กันทั่วไปในการควบคุมหนังสือพิมพ์ในบรรดาอำนาจนิยมก็คือ การดำเนินการฟ้องร้องในศาลสถิตยุติธรรมในข้อหาว่ากระทำผิดบทบัญญัติของกฎหมาย วิธีนี้มักเกิดขึ้นสมัยหลังวิธีอื่นๆที่กล่าวมาแล้วข้างต้น วิธีการนี้มักเริ่มใช้ในเมื่อการผูกขาดโดยรัฐและการตรวจอนุญาตใช้ไม่ได้ผลเพื่อการควบคุมอันจำเป็น วิธีการนี้นับว่าเป็นก้าวที่ดีขึ้นเพราะศาลสถิต

ยุติธรรมมักยอมให้เอกชนได้รับความคุ้มครองทางกฎหมายในเมื่อตนถูกกล่าวหาว่ากระทำผิด โดยเฉพาะในประเทศอังกฤษเรื่องนี้เป็นความจริงอย่างยิ่ง เพราะเป็นเวลานานนักหนาที่ศาลในประเทศนี้ได้สร้างสมหลักกฎหมายเกี่ยวกับวิธีการพิจารณาคดีซึ่งให้ความคุ้มครองแก่ผู้บริสุทธิ์

การควบคุมหนังสือพิมพ์ของบรรดารัฐบาลอำนาจนิยมอีกวิธีหนึ่ง ก็คือ การกำหนดความผิดตามกฎหมายฐานกล่าวด้วยคำยุยงให้เกิดการกระด้างกระเดื่องในบ้านเมือง ความผิดฐานกบฏหมายเฉพาะการกระทำซึ่งสันตะเทือนรากฐานของรัฐ แต่ความผิดฐานยุยงให้เกิดการกระด้างกระเดื่องในแผ่นดินเป็นข้อกล่าวหาที่ใช้กับพวกปากหอยปากปูซึ่งเป็นคนมีความเห็นนอกกริตนอกกรอบหรือไม่ยอมผ่อนปรนกับความคิดเห็นส่วนใหญ่

ตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 18 ลัทธิอำนาจนิยมตกเป็นฝ่ายล่าถอย และหลักการฝ่ายอิสระภาพนิยมกลับเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น วิธีการที่เคยใช้กันมาแต่เดิมเพื่อป้องกันการเข้าแทรกแซงเกี่ยวกับกิจการของรัฐบาล คือ วิธีการผูกขาดของรัฐ การควบคุมตรวจตราและการดำเนินคดีปราบปรามมักได้ผลน้อยลงทุกที ฉะนั้น จึงต้องหาวิธีการอย่างอื่นเพื่อคุ้มครองอำนาจของรัฐ วิธีการที่คิดขึ้นใหม่นี้ไม่แสดงจุดหมายโจ่งแจ้งมากนัก และมีลักษณะการดำเนินการแบบลับลมคมในมากขึ้น แทนที่จะมอบให้เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการออกวารสารของทางราชการกลับมีการใช้เงินของแผ่นดินไปกว้านซื้อหรือให้ความสนับสนุนแก่หนังสือพิมพ์เอกชน

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว อาณาบริเวณส่วนใหญ่ของโลกนี้เป็นเวลาช้านานมาแล้วได้ยอมรับหลักการต่างๆอันเป็นพื้นฐานของคติอำนาจนิยมเป็นแนวทางของการดำเนินการทางสังคม หลักการต่างๆเหล่านี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบคลุมออกไปถึงเรื่องการควบคุมดูแลและการใช้สื่อต่างๆของสื่อสารมวลชน ถึงแม้ว่าในประเทศฝ่ายประชาธิปไตยส่วนใหญ่จะได้ละทิ้งทฤษฎีต่างๆเหล่านี้ แต่วิธีการต่างๆของบรรดารัฐฝ่ายอำนาจนิยมก็มักมีอิทธิพลเหนือวิธีการของฝ่ายประชาธิปไตย ในบางกรณีวิธีการเหล่านี้เกือบจะบีบบังคับให้รัฐบาลฝ่ายอิสระภาพนิยมตัดัด การตอบโต้ด้วยวิธีการซึ่งมีลักษณะบางประการอันไม่อาจแยกออกจากแบบอย่างของฝ่ายอำนาจนิยม⁴

⁴ เฟรด เอล. ซีเบิร์ต, ธีโอดอร์ ทีเตอร์สัน และ วิลเบอร์ แชรรม, ทฤษฎีสื่อสารมวลชน, แปลโดย เกษม ศิริสัมพันธ์ (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2513), หน้า 20.

ทฤษฎีอิสรภาพนิยม (Libertarianism Theory)

ทฤษฎีอิสรภาพนิยม มีต้นกำเนิดมาจากการที่หนังสือพิมพ์ได้หลุดพ้น จากการควบคุมของ รัฐทางด้านการเมือง และการปกครองในศตวรรษที่ 17 ซึ่งได้เริ่มใช้ในประเทศอังกฤษหลัง ค.ศ.1688 และต่อมาได้รับการยืนยันเป็นลายลักษณ์อักษร หลังการปฏิวัติของสหรัฐและฝรั่งเศส ในศตวรรษที่ 18 ให้ถือเป็นสิทธิมนุษยชนอย่างหนึ่ง ในขณะนี้ เป็นทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับ อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศเสรีประชาธิปไตย อาจเนื่องมาจากเป็นทฤษฎีที่มี ประวัติอันยาวนาน มีคุณค่าสูงและเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งที่ดี ทฤษฎีนี้จึงได้รับความสนใจเป็นอย่าง มาก

สมัย The Enlightenment ในคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 มีส่วนสำคัญมากในการแผ้วถางทาง ไปสู่การยอมรับและเผยแพร่หลักการต่างๆของฝ่ายอิสรภาพนิยม จุดมุ่งหมาย : จำคุกก็คือการปลด ปลปล่อยให้มนุษย์เป็นเสรีจากข้อจำกัดภายนอกต่างๆ เพื่อที่มนุษย์จะได้ใช้เหตุผลของตนอย่างเต็มที่ ในการแก้ไขปัญหาต่างๆทางศาสนาการเมืองและสังคม “ความคิดอันเป็นรากฐานของแนวโน้ม ต่างๆในสมัยนี้ก็คือความเชื่อที่ว่ามนุษย์มีความเข้าใจในระบบของพิภพได้ด้วยอำนาจของตน โดยไม่ต้องพึ่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของสวรรค์ ความเข้าใจของมนุษย์เกี่ยวกับพิภพใหม่นี้ย่อมนำไปสู่วิถีทางของการควบคุมพิภพนี้ได้ ยุคนี้จึงพยายามที่จะให้หลักดังกล่าวเป็นที่ยอมรับใช้กัน ทั่วไปในการศึกษาวิชาเกี่ยวกับวิทยาการทางวัตถุและปัญญา ในวิชาฟิสิกส์ ในจรรยาศาสตร์ ในหลัก ปรัชญาต่างๆทางศาสนา ประวัติศาสตร์ กฎหมายและการเมือง”⁵

ลักษณะเฉพาะ ของทฤษฎีนี้ คือ สื่อมวลชนต้องควบคุมตนเอง หรือควบคุมโดยกระบวนการ ยุติธรรมโดยการตัดสินของศาล และสิ่งที่สื่อมวลชนไม่อาจกระทำได้คือ การหมิ่นประมาท การ เล่นเรื่องลามกหยาบโลน การปลุกปั่นให้เกิดความไม่สงบในยามสงคราม และไม่ควรมีข้อจำกัด ในการส่งออกหรือนำเข้า ส่งสารหรือรับสารข้ามผ่านประเทศ

⁵ เฟรด เอล. ซีเบิร์ต , อีโอดอร์ พีเตอร์สัน และ วิลเบอร์ แชรรม , ทฤษฎีสื่อสารมวลชน , แปลโดย เกษม ศิริสัมพันธ์ (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคม สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย , 2513) , หน้า 34.

ภายใต้ระบบนี้สื่อมวลชนมีหน้าที่แจ้งข่าวสารให้ข้อเท็จจริงกับประชาชน ให้ความสำคัญกับทั้งจัดชายหรือหาโฆษณาแจ้งความในฐานะเป็นแหล่งสนับสนุนทางการเงิน สื่อมวลชนมีสิทธิและหน้าที่ในการตรวจตราควบคุมรัฐบาล มิให้เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจไปในทางที่ผิดเกินขอบเขตปรัชญาพื้นฐานของทฤษฎีนี้มาจากแนวความคิดของนักปราชญ์หลายคน เช่น MILTON และ LOCKE ซึ่งมีความเห็นว่าประชาชนมีสิทธิที่จะรับรู้ข้อเท็จจริง และความเป็นไปของสังคม ตามความเห็นนี้ทำให้เกิดแนวคิดเรื่อง "ตลาดเสรีของความคิดเห็น"

ทฤษฎีนี้ สื่อมวลชนจะถูกควบคุมโดยประชาชน ซึ่งจะปฏิเสธหรือยอมรับสื่อเหล่านั้นตามแต่จะเห็นสมควร สื่อมวลชนทำหน้าที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของรัฐบาลกับประชาชน ในปัจจุบันมีประเทศอังกฤษ และประเทศทางตะวันตกหลายประเทศที่มีระบบสื่อมวลชนตามทฤษฎีนี้

สถานะและหน้าที่ของสื่อมวลชนในสังคมฝ่ายประชาธิปไตย

นักทฤษฎีฝ่ายอิสรภาพนิยมถือว่าบรรดาเสียงของหนังสือพิมพ์ย่อมแตกต่างกันมากมาย ฉะนั้นข่าวสารข้อเท็จจริงที่ไปถึงสาธารณชนบางเรื่องอาจผิดพลาด หรือความคิดเห็นบางประการอาจไม่สมเหตุสมผลก็เป็นได้ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม รัฐไม่มีสิทธิที่จะกำจัดเรื่องซึ่งรัฐเห็นว่าผิดพลาดหรือไม่สมเหตุสมผลเหล่านั้น เพราะถ้ารัฐล่วงเกินทำเช่นนั้นแล้วก็จะยอมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่รัฐจะกดขี่ปิดบังเรื่องราวซึ่งวิพากษ์วิจารณ์รัฐเองหรือไม่สอดคล้องกับความคิดเห็นของบรรดาเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลนั่นเอง ฉะนั้นบรรดานักอิสรภาพนิยมจึงถือว่า วิธีการอีกทางหนึ่งที่เหมาะสมก็คือ ปล่อยให้สาธารณชนทั่วไปได้รับข่าวสารและความคิดเห็นต่างๆอย่างท่วมท้น บางเรื่องอาจเป็นจริง บางเรื่องอาจเป็นเท็จ และบางเรื่องอาจมีทั้งความจริงและความเท็จปะปนกัน เราจะต้องมั่นใจที่สุดว่าในที่สุดสาธารณชนย่อมจะย่อยสิ่งเหล่านี้ได้เองทั้งหมด กล่าวคือ ละทิ้งสิ่งซึ่งไม่ต้องด้วยสาธารณประโยชน์ และยอมรับสิ่งซึ่งสนองความต้องการต่างๆของปัจเจกชน และของสังคมซึ่งตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น กระบวนการเช่นนี้รู้จักกันทั่วไปว่าเป็นกระบวนการ "พิสูจน์ตนเองของสิ่งจะ"

บรรดานักอิสรภาพนิยมมักถือด้วยว่าในสังคมประชาธิปไตยย่อมต้องมีเสียงต่างๆมากมายที่แสดงออกเพื่อสาธารณชน ถึงแม้เสียงเหล่านั้นความจริงอาจไม่เข้าถึงสาธารณชนทั้งหมดก็ตาม มนุษย์ทุกคนที่ต้องการพูดเรื่องหนึ่งเรื่องใดอันเป็นปัญหาส่วนรวมควรจะต้องมีทางที่จะแสดงออกไม่ว่าสิ่งซึ่งพูดนั้นจะเป็นความจริงหรือความเท็จ และปล่อยให้สาธารณชนเป็นผู้ตัดสินชี้ขาดเองในที่สุด นักอิสรภาพนิยมต่างคัดค้านการที่รัฐบาลจะผูกขาดวิधिของการสื่อสารทั้งปวง ท่านเหล่านั้นชี้ให้เห็นว่าใครก็ตาม ไม่ว่าจะเป็พลเมืองของเมืองนั้นหรือชาวต่างชาติ ซึ่งมีความสนใจยอมควรที่

จะมีโอกาสที่จะเป็นเจ้าของและเป็นผู้ดำเนินการหน่วยของสื่อสารมวลชนได้โดยไม่มีข้อจำกัด ควรจะเปิดหนทางกว้างแก่ทุกคน นอกจากนี้ยังมีข้อสันนิษฐานอีกด้วยว่าสื่อสารมวลชนย่อมดำเนินการในสังคมแบบทุนนิยมซึ่งยึดมั่นในหลักการของธุรกิจเสรี ทั้งนี้หมายความว่าอุปกรณ์ต่างๆของการสื่อสารเป็นของเอกชน ซึ่งต่างจะต้องแข่งขันกันในตลาด บุคคลใดที่มีทุนเพียงพอจะเริ่มธุรกิจทางการสื่อสารได้ ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของบุคคลผู้นั้นย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของตนในการแสวงหากำไร อันที่จริงกำไรย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ประกอบการที่จะสนองความต้องการของลูกค้า ฉะนั้นในที่สุดสาธารณชนซึ่งธุรกิจมุ่งประสงค์จะรับใช้ย่อมเป็นผู้ชี้ขาดความสำเร็จของธุรกิจนั้นๆ

มีข้อจำกัดเสรีภาพของหนังสือพิมพ์หลายประการซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันว่าสอดคล้องกับหลักการต่างๆของฝ่ายอิสราฟานิยม บรรดารัฐบาลประชาธิปไตยทั้งหลายต่างยอมรับว่าเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องคุ้มครองชื่อเสียงของปัจเจกบุคคล รัฐบางรัฐปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวอย่างเข้มงวดมากกว่ารัฐอื่น แต่ทุกรัฐยอมรับความจำเป็นที่จะต้องควบคุมสื่อมวลชนมิให้ทำร้ายบรรดาสมาชิกของสังคมโดยการกล่าวหาให้เสื่อมเสียชื่อเสียง กฎหมายต้องให้ความคุ้มครองแก่ปัจเจกชนและศาลสถิตยุติธรรมเป็นผู้ดำเนินการตามกฎหมายดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม แนวคิดฝ่ายอิสราฟานิยมก็มีลักษณะหน้าที่ที่แตกต่างจากทฤษฎีอื่นคือหนังสือพิมพ์มีสิทธิและหน้าที่ในการที่จะตรวจตราควบคุมรัฐบาลนอกเหนือจากวิธีการอื่นๆที่ระบุไว้ในตามกฎหมาย หนังสือพิมพ์มีหน้าที่คอยดูแลมิให้เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจไปในทางที่ผิดหรือเกินขอบเขต หนังสือพิมพ์เป็นยามผู้เฝ้ามองการดำเนินการของระบบประชาธิปไตย คอยระมัดระวังจับตาดูและเอะอะขึ้นเมื่อมีการปฏิบัติในทางที่ผิดมิชอบ และเป็นเชิงอำนาจนิยม การที่จะปฏิบัติหน้าที่เหล่านี้ได้ครบถ้วน หนังสือพิมพ์จะต้องเป็นเสรีอย่างแท้จริงจากการควบคุมหรือกดขี่ของบรรดาฝ่ายต่างๆซึ่งหนังสือพิมพ์จะต้องเฝ้าจับตามองอยู่ เพราะเหตุที่คติอิสราฟานิยมจำเป็นต้องต่อสู้กับคติอำนาจนิยมมาหลายศตวรรษ ฉะนั้นฝ่ายอิสราฟานิยมจึงถือว่ารัฐบาลเป็นศัตรูสำคัญที่สุดของตน แต่ถึงอย่างไรก็ตามอำนาจของรัฐบาลก็อาจรับใช้บรรดาผลประโยชน์ของฝ่ายลัทธิอิสราฟานิยมได้ ถ้าสามารถที่จะหาวิธีการอันมีประสิทธิภาพในการควบคุมอำนาจของรัฐบาลไว้ได้⁶

⁶ เฟรด เอส. ซีเบิร์ต, ธีโอดอร์ ทีเตอร์สัน และ วิลเบอร์ แชรรม, ทฤษฎีสื่อสารมวลชน, แปลโดย เกษม ศิริสัมพันธ์ (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2513), หน้า 45.

บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนในประเทศที่มีลักษณะแบบเสรีนิยม

1. เป็นเครื่องมือแสดงความคิดเห็นของบุคคลหรือปัจเจกชนอย่างเสรี เพราะโดยพื้นฐานแล้วทฤษฎีนี้มองว่าบุคคลแต่ละคนควรมีอิสระ และมีเสรีภาพในการพิมพ์ในสิ่งที่ตนพอใจ ซึ่งได้ขยายขอบเขตไปถึงสิทธิอื่นๆอีก เช่น เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การมีสิทธิในการร่วมชุมนุม และจัดตั้งองค์การโดยเสรี ซึ่งก็ตรงกับหลักการประชาธิปไตย นั่นก็คือความเชื่อในความสามารถของบุคคลในเรื่องเหตุผล เรื่องสัจจะ และความก้าวหน้า และอำนาจอธิปไตยของเจตนารมณ์แห่งปวงชน

2. สื่อมวลชนมีบทบาทและหน้าที่ในการแสดงสัจจะของสังคม โดยเปิดโอกาสให้กับทัศนะที่แตกต่างกันได้รับการเผยแพร่ แข่งขันกันใน "ตลาดเสรีของความคิดเห็น" ให้สาธารณชนเป็นผู้ตัดสิน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมทางด้านสวัสดิการ และสวัสดิภาพตามแนวทางที่คนส่วนใหญ่เห็นด้วย

3. สื่อมวลชนมีบทบาทหน้าที่ในการควบคุมตรวจสอบการปฏิบัติงานของรัฐบาล เจ้าหน้าที่ของรัฐและพรรคการเมือง โดยการสอดส่องวิพากษ์วิจารณ์ แม้ว่าความคิดเห็นที่แสดงออกจะเป็นการกล่าวโจมตีรัฐบาล หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐและพรรคการเมืองที่อยู่ในอำนาจก็สามารถทำได้ ซึ่งเปิดโอกาสให้ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลได้แสดงความคิดเห็นโดยไม่ถูกลงโทษ นอกจากนี้ยังเป็นการป้องกันมิให้มีการใช้อำนาจการปกครองไปในทางที่ผิด

4. สื่อมวลชนมีบทบาทหน้าที่ในการให้ข่าวสาร ให้ความบันเทิง และเพื่อสนับสนุนการค้า การปฏิบัติหน้าที่ของสื่อมวลชนในระบบเสรีก็มีปัญหาหลายประการ เช่น ขอบเขตของเสรีภาพควรจะอยู่ ณ จุดใด ซึ่งส่วนใหญ่กล่าวว่า อยู่ที่เส้นพรมแดนของศีลธรรม สิทธิ ทรัพย์สิน ชื่อเสียงของบุคคล และอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของรัฐ ถ้าสื่อมวลชนละเมิดต่อสองสิ่งนี้ ควรถูกลงโทษเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป หรือมากกว่าหรือไม่มีการลงโทษ เพราะบางคนกล่าวว่า ขอบเขตของเสรีภาพจะต้องไม่มีที่สิ้นสุด และถ้าสื่อมวลชนมีเสรีภาพมากกว่าบุคคลธรรมดาแล้วจะใช้เหตุผลใดมาอ้างอิงนอกจากเป็นเจ้าของเครื่องมือพิเศษที่มีบทบาท หน้าที่ อภิสิทธิ์ ในการรายงานเสนอข่าวสาร ด้านกิจกรรมการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมต่อสาธารณชน ดังนั้นถ้าผู้ใดมีเครื่องมือนี้ก็สามารมีเสรีภาพมากกว่าบุคคลธรรมดา แสดงว่าคนทุกคนสามารถจะมีเสรีภาพมากกว่าคนอื่นได้อย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งบทบาทเช่นนี้จะถูกจำกัดอยู่ในวงธุรกิจที่มีอำนาจซื้อสูง นั่นก็หมายความว่าเสรีภาพที่สื่อมวลชนโดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ได้ต่อสู้เพื่อให้หลุดพ้นจากการควบคุมของรัฐบาลต้องตกไปอยู่ภายในอิทธิพลของวงการธุรกิจ และอิสรภาพของสื่อมวลชนก็ควมได้หมายความว่าอิสรภาพจากพันธนาการของรัฐเท่านั้น

นอกจากบทบาทหน้าที่ในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอย่างเสรีภาพนั้นย่อมขึ้นอยู่กับตัวประกอบหลายด้านด้วยกัน เช่น บุคคลที่เกี่ยวข้อง บรรณาธิการ ผู้สื่อข่าว ผู้อ่าน ผู้ได้ประโยชน์ ผู้เสียประโยชน์ ตัวประกอบอีกด้านหนึ่งคือ ตัวประกอบด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ภาวะการเงิน ภาวะการตลาด บรรยากาศทางการเมือง และความมั่นคงปลอดภัย ด้วยเหตุผลดังกล่าว เสรีภาพในการเสนอข่าวสาร จึงมีเงื่อนไข แต่เงื่อนไขนั้นคือใคร ใครคือผู้กำหนดและจะเรียกว่าเสรีภาพได้หรือไม่⁷

หลักอิสรนิยมและการหนังสือพิมพ์

ผลสำคัญของคติอิสรนิยมในด้านนี้ได้แก่การยืนยันถึงความสำคัญของปัจเจกชน ความมั่นใจในอำนาจของเหตุผลของมนุษย์ และแนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิต่างๆตามธรรมชาติซึ่งส่วนประกอบได้แก่ เสรีภาพในเรื่องความเชื่อถือทางศาสนา เสรีภาพในการพูด และเสรีภาพหนังสือพิมพ์ ศ.คาร์ล เบ็คเคอร์ (Carl Becker)⁸ ได้กล่าวถึงข้อสันนิษฐานต่างๆอันเป็นพื้นฐานเหล่านี้ไว้อย่างกะทัดรัดว่า “หลักการฝ่ายประชาธิปไตยเกี่ยวกับเสรีภาพในการพูดและหนังสือพิมพ์ ไม่ว่าจะถือว่าหลักการนี้มาจากสิทธิตามธรรมชาติซึ่งไม่อาจรื้อถอนได้หรือไม่ก็ตาม มีข้อสันนิษฐานต่างๆดังนี้ หนึ่ง มนุษย์มีความปรารถนาที่จะรู้สัจจะและสัจจะอาจชักจูงโน้มน้าวมนุษย์ได้ อีกประการหนึ่ง ถือว่าวิถีทางเดียวในระยะไกลที่จะนำไปให้บรรลุถึงสัจจะก็คือการแข่งขันอย่างเสรีในเรื่องความคิดเห็นของตนแตกต่างกันอยู่เสมอไป ฉะนั้นจึงควรปล่อยให้มนุษย์แต่ละคนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นของตนโดยเสรีและแข่งขัน โดยมีเงื่อนไขว่าแต่ละคนจะต้องยอมให้สิทธิเช่นนี้แก่บุคคลอื่น และข้อสันนิษฐานประการสุดท้ายก็คือว่า ด้วยการมีขันติธรรมต่อกันและมีการเปรียบเทียบระหว่างความคิดเห็นแนวต่างๆกันเช่นนี้ ความคิดเห็นที่ต้องด้วยเหตุผลที่สุดย่อมจะเกิดขึ้นและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป”

คริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นระยะเวลาที่การหนังสือพิมพ์เปลี่ยนสภาพจากหลักการต่างๆฝ่ายอำนาจนิยมมาสู่ฝ่ายอิสรภาพนิยมโดยสมบูรณ์ เมื่อเริ่มต้นศตวรรษนี้ระบบการควบคุมหนังสือพิมพ์ของฝ่ายอำนาจนิยมกำลังจะสูญลึ้นดับหายไป อำนาจของราชบัลลังก์ที่ควบคุมหนังสือพิมพ์ก็สูญลึ้นไป ฝ่ายศาสนาก็ถูกจำกัดให้พ้นจากการเป็นองค์การในการควบคุม ระบบการผูกขาด

⁷ วันดี ศิริโชคบัณฑิต, “ทฤษฎีสื่อสารมวลชน”, เอกสารประกอบรายวิชาทฤษฎีสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 2535.

⁸ Fred S. Siebert, Four theories of the press. University of Illinois. 1956.

การพิมพ์ของรัฐก็ถูกยกเลิกไป เมื่อถึงสิ้นศตวรรษนั้นหลักการต่างๆของฝ่ายอิสรภาพนิยมก็เฟื่องฟูเป็นลำดับ

John Milton ได้กล่าวอธิบายว่า ถึงแม้หนังสือนี้จะไม่ได้ให้เหตุผลอย่างลึกซึ้งกว้างขวางเกี่ยวกับ หลักการต่างๆของเสรีภาพในการพูดและการหนังสือพิมพ์ก็ตาม แต่สำหรับในสมัยนั้น หนังสือนี้ก็เพียงพอได้แก่ที่ทรงอำนาจอันเป็นปฏิปักษ์ต่อการควบคุมต่างๆของฝ่ายอำนาจนิยม Milton เห็นว่ามนุษย์สามารถใช้เหตุผลจำแนกความผิดกับความถูก ความดีกับความชั่วได้ และเพื่อที่มนุษย์จะใช้คุณสมบัติอันประเสริฐนี้ได้ มนุษย์จึงควรที่จะได้รับทราบความเห็นและความคิดต่างๆของเพื่อนมนุษย์คนอื่นๆได้โดยไม่มีข้อจำกัดใดๆ Milton มีความมั่นใจว่าสัจจะเป็นสิ่งที่แน่นอนและอาจพิสูจน์ให้ประจักษ์แจ้งได้ และสัจจะมีอำนาจเพียงพอที่จะคงรอดอยู่ได้ หากปล่อยให้สัจจะผลุดตัวเองขึ้นมาใน "เวทีที่เสรีและเปิดเผย"

Milton ยอมรับว่าสิทธิในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีย่อมมีข้อจำกัด และท่านหลีกเลี่ยงไม่กล่าวถึงหลักการทั่วไปของการจำกัดสิทธิดังกล่าว Milton ต้องการเสรีภาพจากการ censor ของรัฐบาลสำหรับบุคคลที่ทรงคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ และมีความคิดเห็นผิดแผกแตกต่างกันไป Milton ปฏิเสธที่จะให้เสรีภาพอย่างเต็มที่แก่พวกโรมันคาทอลิก และนักหนังสือพิมพ์ที่ไม่จริงในสมัยของตน ทั้งนี้เพราะ Milton เห็นว่าบุคคลพวกนี้ไม่ได้อยู่ในมาตรฐานของความซื่อสัตย์ซึ่งท่านปรารถนา

ด้าน John Stuart Mill ซึ่งสนใจในปัญหาระหว่างอำนาจอันชอบธรรมกับอิสรภาพตามทัศนะนักประโยชน์นิยม (Utilitarianism) นั้นก็มองว่า อิสรภาพเป็นสิทธิของปัจเจกชนที่รู้สึกผิดชอบที่จะคิดและกระทำตามที่ตนปรารถนาตราบที่เขายังไม่ได้ก่อความเสียหายให้แก่ผู้ใด Mill ถือว่าการกระทำต่างๆของมนุษย์ควรที่จะก่อและผดุงรักษาและเพิ่มพูนความสุขให้บุคคลจำนวนมากที่สุดได้เสพความสุขในปริมาณที่มากที่สุดที่จะเป็นไปได้วิธีหนึ่งในหลายทางของสังคมที่จะทำให้นุ่มวลสมาชิกของสังคมได้มีส่วนร่วมสร้างในการบรรลุถึงจุดหมายดังกล่าวก็คือให้สิทธิแก่บรรดาสมาชิกของสังคมในการคิดและกระทำตามที่แต่ละคนเห็นสมควร

เมื่อนำแนวความคิดทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องอิสรภาพมาใช้ในเรื่องเฉพาะของอิสรภาพในการแสดงออก Mill ได้เสนอข้อคิดอันเป็นรากฐานสำคัญ 4 ประการ คือ

1. ถ้าเราปิดปากความคิดเห็นใดโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เราอาจจะกำลังปิดบังสิ่งที่ดี
2. ความคิดเห็นที่ผิดอาจมีเมล็ดของสิ่งดีปะปนอยู่ซึ่งอาจจำเป็นสำหรับการค้นหาสิ่งดีในส่วนรวม
3. ถึงแม้ว่าจะมีมติโหวตหนึ่งที่ยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นสิ่งดีทั้งสิ้นทั้งปวง แต่สาธารณชนก็มักยึดถือมติเช่นนั้น ไม่ใช่ด้วยครรลองของเหตุผลแต่ยึดถือด้วยอคติจนกว่าสาธารณชนต้องถูกบังคับให้ปกป้องมติอันเป็นสิ่งดีดังกล่าว
4. ถ้ามติอันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปมิได้ถูกโต้แย้งเป็นครั้งคราวแล้วก็มักสูญเสียพลัง และอิทธิพลอันมีต่อความประพฤติและคุณลักษณะต่างๆ

โดยสรุปแล้ว ทฤษฎีฝ่ายอิสรภาพนิยมว่าด้วยหน้าที่ของสื่อมวลชนในสังคมประชาธิปไตยได้มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานและยุ่งยาก ความเป็นมาเช่นนี้ได้ดำเนินคู่ขนานกันไปกับพัฒนาการของหลักการปกครองฝ่ายประชาธิปไตยและหลักการธุรกิจเสรีในทางเศรษฐกิจ ตัวทฤษฎีนี้เองมีสายสืบเนื่องของแนวความคิดอันนำเลื่อมใสมาตั้งแต่บรรดานักปรัชญาในสมัยโบราณ แต่มาได้แรงสนับสนุนที่สำคัญที่สุดจากพัฒนาการต่างๆ ในยุโรปตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 นับตั้งแต่ Milton ลงมาจนถึง Holmes ได้มีการเน้นหนักถึงความสำคัญอันยิ่งยวดของหลักการของเสรีภาพและการวินิจฉัยของปัจเจกชน และหลักความจริงที่ว่าหากปล่อยให้เสรีแล้ว สิ่งดีไม่ว่าจะเผชิญกับสิ่งใดก็ตามย่อมผลุดขึ้นมาอย่างมีชัยในที่สุด ทฤษฎีนี้มีคำขวัญว่า “กระบวนการพิสูจน์ตนเองของสิ่งดี” (Self-righting process) และ “ตลาดเปิดเผยแห่งความคิดต่างๆ” (Free market-place of ideas) และเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในความก้าวหน้าอันยิ่งใหญ่ของประชาธิปไตย ซึ่งได้ทำให้ความผาสุกของมนุษยชาติขยายตัวออกไปอย่างน่ามหัศจรรย์ ทฤษฎีนี้เป็นหลักการที่เป็นประทีปส่องทางของอารยธรรมของตะวันตกมานานกว่าสองร้อยปี

ในระยะเวลาไม่นานมานี้ ทฤษฎีอิสรภาพนิยมได้ถูกโจมตีวิพากษ์วิจารณ์จากหลายแง่หลายมุม คำวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้จะได้กล่าวในบทต่อไปในเรื่องทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบทางสังคม มีการกล่าวหาว่าหลักความจริงอันสำคัญของทฤษฎีนี้ยังไกลจากความถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักจิตวิทยาสมัยใหม่ได้กล่าวโจมตีลัทธิเหตุผลนิยม ทฤษฎีว่าด้วยสิทธิตามธรรมชาติถูกเปิดโปงว่าเป็นเพียงคำขวัญหวานๆ ซึ่งปราศจากพื้นฐานสำคัญทางการเมืองและสังคม ระบบธุรกิจเสรีถูกทำลายในฐานะปรัชญาทางเศรษฐกิจ และสิทธิของปัจเจกชนที่อาจเป็นอันตรายต่อสวัสดิภาพของคนส่วนใหญ่ก็ถูกโจมตีด้วย

ถึงแม้จะมีข้อสงสัยต่างๆดังที่กล่าวมาแล้วก็ตาม ลัทธิอิสรภาพนิยมก็ยังพิสูจน์ให้เห็นถึงข้อดีต่างๆ ทั้งในเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ ทฤษฎีนี้ได้ทำลายสิ่งที่จงจำความนึกคิดของมนุษย์เสีย และเปิดทัศนะใหม่ให้แก่มนุษยชาติ ข้อบกพร่องอันยิ่งใหญ่ที่สุดของทฤษฎีนี้อยู่ที่ไม่อาจให้มาตรฐานอันแน่นอนสำหรับการดำเนินการประจำวันของสื่อมวลชน กล่าวโดยย่อก็คือ ชาดสูตรที่แน่นอนที่จะแยกแยะระหว่างอิสรภาพกับการใช้อิสรภาพไปในทางที่ผิด ทฤษฎีนี้คลุมเครือ ไม่มีข้อสรุปแน่นอนและบางครั้งแนวความคิดก็ขัดแย้งกันเอง แต่ถึงอย่างไรก็ตาม คุณสมบัติอันยิ่งใหญ่ของทฤษฎีนี้อยู่ที่ว่ามีลักษณะไม่แข็งตึง และอาจปรับให้เข้ากับสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปได้ และที่สำคัญที่สุด ทฤษฎีนี้มีความมั่นใจในความสามารถของตน ที่จะผดุงส่งเสริมผลประโยชน์ต่างๆและสวัสดิการของมนุษย์ด้วยการให้ความมั่นใจอย่างไม่รู้จักจบสิ้นแก่ปัจเจกชนในการกำหนดแนวทางชีวิตของตนเอง⁹

ทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคม (Responsibility Theory)

ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้ค่อยๆมีการเปลี่ยนแปลงไปจากลัทธิอิสรภาพนิยมบริสุทธิ์ และได้เกิดสิ่งซึ่งเรียกกันว่า “ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบทางสังคมของหนังสือพิมพ์” มาแทนที่ที่เราเรียกว่า “ทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคม” นั้น หมายถึงอะไรแน่ ต่อไปเมื่อเราเทียบทฤษฎีนี้กับทฤษฎีอิสรภาพนิยมแล้ว เราจะเห็นทฤษฎีนี้ให้ขอบเขตและความหมายที่สมบูรณ์ แต่เพื่อที่จะให้เข้าใจในสิ่งที่เรากำลังพูดกันอยู่นี้จึงต้องกำหนดเค้าโครงทฤษฎีนี้ให้เห็นกันเสียก่อน ทฤษฎีนี้มีข้อสมมติฐานสำคัญว่า เสรีภาพนั้นย่อมมีพันธะต่างๆผูกพันอยู่ และหนังสือพิมพ์ซึ่งมีสถานะอภิสิทธิ์ในลักษณะการปกครองของเรา ต้องมีพันธะที่จะมีความรับผิดชอบต่อสังคมที่จะดำเนินการในหน้าที่สำคัญบางประการของสื่อสารมวลชนในสังคมปัจจุบัน ระบบอิสรภาพนิยมจะสามารถสนองความต้องการต่างๆของสังคมได้เพียงใด ขึ้นอยู่กับว่าหนังสือพิมพ์จะยอมรับรู้ว่าความรับผิดชอบต่างๆของตนจะต้องเป็นรากฐานของนโยบายในการดำเนินงานของตนเพียงใด ถ้าหนังสือพิมพ์ไม่ยอมรับความรับผิดชอบต่างๆของตนแล้วก็ต้องมีองค์การอื่นมาดูแลในหน้าที่สำคัญต่างๆของสื่อสารมวลชนดำเนินไปด้วยดี

⁹ เฟรด เฮส, ซีเบิร์ต, อีโอดอร์ พีเตอร์สัน และ วิลเบอร์ แชรรม, ทฤษฎีสื่อสารมวลชน, แปลโดยเกษม ศิริสัมพันธ์ (กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2513), หน้า 57.

หน้าที่ต่างๆของหนังสือพิมพ์ตามทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคมโดยพื้นฐานก็เหมือนกับหน้าที่ต่างๆตามทฤษฎีอิสรภาพนิยม เมื่อทฤษฎีแก่นี้เจริญงอกงามขึ้น ได้มีการกำหนดภาระไว้ 6 ประการสำหรับหนังสือพิมพ์ คือ

1. สนับสนุนระบบการเมืองด้วยการเสนอข่าวสาร การอภิปราย และได้แย้งเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆของส่วนรวม
2. เพิ่มพูนสติปัญญาของสาธารณชนเพื่อให้มีความสามารถปกครอง
3. ปกป้องสิทธิต่างๆของปัจเจกชนด้วยการทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมรัฐบาล
4. สนับสนุนระบบเศรษฐกิจ สำหรับข้อนี้หน้าที่สำคัญที่สุดของหนังสือพิมพ์ก็คือจัดให้ผู้ซื้อและผู้ขายสินค้าและบริการต่างๆได้มาพบกันด้วยการใช้สื่อในการโฆษณา
5. ให้ความบันเทิง
6. รักษาฐานะในทางการเงินของตนเองให้มั่นคงพอที่จะได้เป็นเสรีจากความกดดันต่างๆของบรรดากลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ

ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบทางสังคมโดยทั่วไปยอมรับหน้าที่ทั้ง 6 ประการนี้ แต่ทฤษฎีนี้สะท้อนให้เห็นความไม่พึงพอใจในการตีความหมายของหน้าที่ต่างๆเหล่านี้ของเจ้าของ และผู้ดำเนินการบางคนของสื่อมวลชน และในวิธีการที่หนังสือพิมพ์ได้ปฏิบัติหน้าที่เหล่านี้ ทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคมยอมรับบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการสนับสนุนระบบเศรษฐกิจ แต่ก็ไม่ยอมรับว่าภาระนี้จะสำคัญกว่าหน้าที่อื่นๆ เช่นหน้าที่ในการสนับสนุนกระบวนการประชาธิปไตยและเพิ่มพูนสติปัญญาของสาธารณชน ทฤษฎีนี้ยอมรับบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการให้ความบันเทิง แต่มีเงื่อนไขว่าการบันเทิงจะต้องเป็นการบันเทิงที่ “ดี” ทฤษฎีนี้ยอมรับความจำเป็นที่หนังสือพิมพ์จะต้องเป็นสถาบันที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ทางการเงิน แต่ถ้ามีความจำเป็นแล้ว ทฤษฎีนี้อาจถือเป็นข้อยกเว้นว่าสื่อมวลชนบางประเภทไม่ควรจะต้องแสวงหารายได้โดยตนเองในตลาด

เป็นการยากที่จะกล่าวให้แน่นอนว่าทฤษฎีแบบดั้งเดิมซึ่งเชื่อในเสรีภาพโดยไม่มีข้อตั้งรั้งเลยได้ล้าถอยให้แก่แนวความคิดใหม่ที่เจ้าของหนังสือพิมพ์บางคนยอมรับว่าตนมีความรับผิดชอบบางประการเมื่อใด เป็นที่แน่นอนว่าบรรดาเจ้าของหนังสือพิมพ์ย่อมจะไม่ค่อยคำนึงถึงด้านจริยธรรมของอาชีพของตน ตราบเท่าที่บุคคลเหล่านี้ยังเป็นเพียงช่างพิมพ์ซึ่งถือว่า กิจกรรมหนังสือพิมพ์ของตนเป็นส่วนหนึ่งของธุรกิจพิมพ์ของตน แม้ว่าตั้งสมัยแรกเริ่มแล้วจะมีนักหนังสือพิมพ์ได้เริ่มดึงดูดบุคคลที่มีการศึกษาและมีหลักการมั่นคง บุคคลเหล่านี้ได้กำหนดมาตรฐานอาชีพของตนไว้สูง และพยายามที่จะปฏิบัติให้ได้ตามมาตรฐานดังกล่าว บุคคลเหล่านี้บางท่านได้กำหนดประมวลจริยธรรมของเจ้าหน้าที่ของตน อาจกล่าวได้แน่นอนว่า ความก้าวหน้าในด้านวิญญาณ

ของวิชาชีพส่วนหนึ่งเป็นผลอันเกิดมาจากการศึกษาวิชาวารสารศาสตร์ในมหาวิทยาลัยต่างๆ ซึ่งเริ่มปรากฏขึ้นในระยะสองสามปีแรกของคริสต์ศตวรรษนี้ สถาบันเหล่านี้ไม่เพียงแต่สอนเทคนิคทางวารสารศาสตร์เท่านั้น แต่ต่อมาก็ยังเริ่มแสดงความห่วงใยมากขึ้นในเรื่องความรับผิดชอบของสื่อมวลชน

เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 20 เริ่มต้นนั้น บรรดาเจ้าของหนังสือพิมพ์ได้พูดกันมากขึ้นถึงเรื่องหน้าที่ต่างๆซึ่งจะต้องขนานกันไปกับสถานะอันทรงอภิสิทธิ์ของหนังสือพิมพ์ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ Joseph Pulitzer ได้เขียนไว้ในบทความของท่านในนิตยสาร North American Review เมื่อ ค.ศ.1904 สนับสนุนข้อเสนอของท่านให้ตั้งคณะวารสารศาสตร์ว่า "สิ่งซึ่งจะช่วยให้กิจการวารสารศาสตร์รอดพ้นจากการตกเป็นทาสของผลประโยชน์ต่างๆทางธุรกิจซึ่งไม่หาแต่ผลประโยชน์ส่วนตัวอันเป็นปฏิบัติต่อสวัสดิการของส่วนรวม ก็คือ อุดมคติอันสูงส่ง ความห่วงใยอย่างจริงจังในอันที่จะปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง การมีความรอบรู้อย่างแน่นอนในปัญหาต่างๆที่จะต้องเผชิญ และความรู้สึกอย่างจริงจังในความรับผิดชอบทางศีลธรรม"

ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม ถือว่ารัฐบาลมิใช่เพียงแต่ปล่อยให้เสรีภาพเท่านั้น แต่รัฐบาลจะต้องตื่นตัวสนับสนุนเสริมสร้างเสรีภาพด้วย ตามทฤษฎีแบบเก่าถือว่าหน้าที่ประการหนึ่งของรัฐบาล คือรักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงของส่วนบุคคลไว้ แต่หน้าที่นี้ในลักษณะสำคัญแล้วย่อมเป็นหน้าที่ในเชิงลบซึ่งปล่อยให้การใช้เสรีภาพเป็นไปตามยถากรรมซึ่งย่อมไม่เป็นการเพียงพอสำหรับสังคมปัจจุบัน นอกจากประชาคมแล้วรัฐบาลซึ่งได้รับการผูกขาดในการใช้พลังกำลังย่อมเป็นหน่วยเดียวที่มีความเข้มแข็งที่จะดูแลให้แน่นอนว่าการดำเนินการของเสรีภาพนั้นได้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ฉะนั้น ถ้ามีความจำเป็นเกิดขึ้นรัฐบาลก็ย่อมที่จะต้องดำเนินการเพื่อคุ้มครองเสรีภาพของประชาชนพลเมืองของตน

แต่ถึงกระนั้นก็ดี หนังสือพิมพ์ก็ยังคงถือว่ารากฐานเป็นธุรกิจของเอกชน รัฐบาลจะเข้าแทรกแซงก็ต่อเมื่อมีความจำเป็นมากมายและมีผลเสียหายอย่างแท้จริง และในกรณีดังกล่าว รัฐบาลก็ควรแทรกแซงด้วยความระมัดระวัง รัฐบาลไม่ควรมุ่งที่จะแข่งขันหรือกำจัดสื่อมวลชนที่เป็นของเอกชน

รัฐบาลไม่ควรใช้อำนาจบาทใหญ่ องค์กรใดที่มีอำนาจส่งเสริมเสรีภาพได้ องค์กรนั้นก็ย่อมมีอำนาจที่จะทำลายเสรีภาพลงได้เช่นเดียวกัน เมื่อเสรีภาพในการแสดงออกเป็นกฎแฉสำคัญของอิสรภาพในทางการเมือง ฉะนั้นจึงต้องได้รับความคุ้มครองเป็นพิเศษ แม้รัฐบาลใน

ระบอบประชาธิปไตยก็อาจล่วงเกินเสรีภาพของพลเมืองของตนได้ บรรดาเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลซึ่งตำแหน่งหน้าที่ของตนขึ้นอยู่กับผลของสาธารณมติเป็นส่วนใหญ่แล้วก็อาจมีความรู้สึกโน้มเอียงไปในทางที่จะควบคุมการแสดงออกต่างๆ เพราะฉะนั้นจึงมีคำกล่าวที่ว่า

“ถ้าเสรีภาพหนังสือพิมพ์จะเป็นจริงขึ้นมาได้ รัฐบาลก็พึงจำกัดอำนาจของตนในการที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวควบคุมหรือกดดันเสียงต่างๆ ของหนังสือพิมพ์ หรือยกย้ายเปลี่ยนแปลงข้อมูลซึ่งเป็นรากฐานในการกำหนดสาธารณมติ”

“รัฐบาลควรจะจำกัดขอบเขตของอำนาจของตนเอง ทั้งนี้มิใช่แต่เพียงเพราะว่าเสรีภาพในการแสดงออกเป็นภาพสะท้อนของผลประโยชน์ต่างๆ ที่สำคัญของประชาคม แต่ยังมีสืบเนื่องมาจากเหตุผลที่ว่าเสรีภาพประการนี้เป็นสิทธิเชิงศีลธรรม ที่กล่าวว่า เป็นสิทธิเชิงศีลธรรมก็เพราะว่ามีลักษณะที่รวมถึงหน้าที่อยู่ด้วย”¹⁰

โดยสรุปแล้ว บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนตามทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคม พัฒนามาจากทฤษฎีเสรีนิยมแบบดั้งเดิม แต่จะเน้นที่ความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดผลดีต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง ทฤษฎีนี้เกิดจากการที่นักวิชาการ นักคิดได้เข้ามาช่วยสร้างจรรยาบรรณสำหรับวิชาชีพสื่อมวลชน หลังจากที่เกิดเหตุการณ์ในทางลบของสื่อมวลชนเสรีในสหรัฐอเมริกา ผู้ที่มีส่วนในการวางรากฐานทฤษฎีนี้เป็นอย่างมาก คือ โจเซฟ พูลิตเซอร์

การพูดถึงความรับผิดชอบก็ขยายวงกว้างออกไป หนังสือพิมพ์ต้องมีเสรีภาพตามแนวความคิดอิสราฟานิยม แต่ขณะเดียวกันก็ต้องมีความรับผิดชอบต่อควบคู่ไปด้วย ประการสำคัญจะต้องมีอิสรภาพที่นำไปสู่การสร้างสรรค์ประโยชน์ของส่วนรวมให้เกิดผลอย่างจริงจัง สื่อมวลชนจึงมิได้ถือกำเนิดมา เพื่อเป็นเครื่องมือของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลเพียงอย่างเดียว การควบคุมสื่อมวลชนกระทำโดยมติของประชาชน ปฏิกริยาของผู้รับสารและจริยธรรมทางวิชาชีพ

¹⁰ เฟรด เอล. ซีเบิร์ต , ธีโอดอร์ ทีเตอร์สัน และ วิลเบอร์ แชม , ทฤษฎีสื่อสารมวลชน , แปลโดย เกษม ศิริสัมพันธ์ (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย , 2513) , หน้า 77.

บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนตามทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคม

1. ต้องถือเป็นภาระหน้าที่หลักที่จะให้บริการแก่ระบบการเมือง โดยการให้ข่าวสารให้มีการอภิปรายได้เพียงพอในเรื่องส่วนรวมหรือกิจการสาธารณะ
2. ควรจะต้องส่งเสริมขบวนการประชาธิปไตย และให้ความสว่างทางปัญญาแก่สาธารณชนเพื่อจะเกิดความสามารถในการปกครองตนเอง
3. ควรจะต้องพิทักษ์รักษาสีทิวของบุคคลโดยการเฝ้าดูการทำงานของรัฐบาล
4. ควรจะให้บริการแก่ระบบเศรษฐกิจ โดยส่งเสริมผลประโยชน์ของผู้ซื้อผู้ขาย แต่รายได้จากการนี้จะต้องไม่บั่นทอนอิสรภาพของสื่อมวลชน
5. ควรจะต้องให้ความบันเทิงแก่สาธารณชน และจะต้องเป็นบันเทิงที่มีคุณภาพด้วย
6. ควรจะต้องหลีกเลี่ยง ไม่เสนอเนื้อหาเรื่องราวที่อาจนำไปสู่การประกอบอาชญากรรม ความรุนแรง ความไม่สงบเรียบร้อยของบ้านเมือง
7. ควรสะท้อนความคิดเห็นที่แตกต่างกัน รวมทั้งเปิดโอกาสให้ใช้สิทธิ "โต้ตอบ"¹¹

ทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์ (Soviet Communist Theory)

บางครั้งเรียกว่า ทฤษฎีเบ็ดเสร็จนิยม เกิดขึ้นหลังจากปฏิวัติใหญ่ในปี ค.ศ. 1917 สหภาพโซเวียตและประเทศคอมมิวนิสต์ได้รับเอาทฤษฎีนี้มาจากความคิดของ MARX และ ENGELS และแนวทางปฏิบัติของ LENIN สหภาพโซเวียตได้พัฒนาแนวทางวิชาการและวิชาชีพของสื่อมวลชนเรื่อยมา คือนำทฤษฎีดังกล่าวมาใช้และพยายามเสริมแต่งด้วยวิธีการทางสถาบัน ทำให้เกิดการต่อเนืองทางปฏิบัติจากกรอบความคิดหลัก จนเป็นแบบอย่างที่ได้เด่นชัด และเป็นรูปแบบเฉพาะของสื่อมวลชนในประเทศสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์

ทฤษฎีถือว่าสื่อมวลชนเป็นกระบอกเสียงของรัฐและพรรค โดยถูกใช้เพื่อรักษาความเป็นเอกภาพของรัฐและพรรค ใช้เป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อและการชักจูง วัตถุประสงค์สำคัญของทฤษฎีนี้คือ เพื่อช่วยสร้างความจำเป็นและความสืบเนื่องของระบบโซเวียตโดยเฉพาะอำนาจเผด็จการของพรรค

¹¹ วันดี ศิริโชติบัณฑิต, "ทฤษฎีสื่อสารมวลชน", เอกสารประกอบรายวิชาทฤษฎีสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 2535.

ทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์มีความคิดรากฐานอยู่ 5 ประการ ดังนี้

1. ผู้มีอำนาจปกครองคือชนชั้นกรรมาชีพ
2. มีความหวังอันสูงสุด เป็นสังคมที่ไม่มีชนชั้น
3. สื่อมวลชนมีบทบาทในการสร้างสรรค์สังคมและผลักดันไปสู่ระบบคอมมิวนิสต์
4. ค่านิยมในการพิจารณาคุณค่าของข่าวต่างจากทฤษฎีเสรีนิยม
5. สื่อมวลชนต้องอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐ

ความคิดรากฐานข้างต้น ทำให้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือของรัฐและพรรคโดยตรง แต่ต้องจัดระเบียบกันเองให้มีความรับผิดชอบ ให้มีการพัฒนาและปฏิบัติตามแนวทางความประพฤติแห่งวิชาชีพ ให้มีการบริการและรับผิดชอบต่อสาธารณชน โดยอาศัยการวิจัยและให้ประชาชนผู้รับสารเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารมวลชนอย่างมีระบบ รวมทั้งการใช้จดหมายโต้ตอบและการสืบเสาะหาความต้องการของสาธารณชน และสิ่งที่ปฏิบัติกันอยู่เป็นประจำ คือ การตรวจพิจารณาข่าวสารก่อนนำออกเผยแพร่ทางสื่อมวลชน¹²

ตามทฤษฎีของโซเวียตนั้น อำนาจมีลักษณะเป็นเชิงสังคมอยู่กับประชาคม ผ่งอยู่กับบรรดาสถาบันทางสังคมต่างๆ และกระจายออกด้วยการปฏิบัติต่างๆทางสังคม อำนาจนั้นจะบรรลุจุดสูงสุด ก็ต่อเมื่อได้รวมกับทรัพยากรทางธรรมชาติต่างๆและบรรดาปัจจัยในการผลิตและการวิภาคกรรม และเมื่อได้มีการก่อตั้งและกำหนดแนวทางของอำนาจ

ฉะนั้น Lenin จึงกล่าวว่า "ชนชั้นกรรมาชีพไม่มีอาวุธอย่างอื่นใดที่จะใช้ในการต่อสู้วันแต่การจัดตั้งรวมกันเข้าเป็นองค์การ...ชนชั้นกรรมาชีพสามารถและจะเป็นพลังสำคัญได้ก็ต่อเมื่อเอกภาพในเชิงปัญญาของชนชั้นนี้ ซึ่งเกิดขึ้นมาด้วยหลักการต่างๆของลัทธิ Marxist ได้รับการสนับสนุนด้วยเอกภาพในเชิงวัตถุขององค์การซึ่งจะผนึกผู้อาบเหวี่ยงต่างน้ำจำนวนล้านคนให้เข้ากันเป็นกองทัพของชนชั้นแรงงาน"

¹² วันดี ศิริโชติบัณฑิต, "ทฤษฎีสื่อสารมวลชน", เอกสารประกอบรายวิชาทฤษฎีสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 2535.

สื่อสารมวลชนในลัทธิโซเวียตคอมมิวนิสต์

1. การใช้สื่อสารมวลชนเป็นเครื่องมือ ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า Marx เคยฝันไว้ว่าหนังสือพิมพ์จะเป็นเสรีจากรัฐ ทำหน้าที่เป็นปากเสียงอันแท้จริงของประชาชน และถ้ารัฐละลายสูญหายไปภายหลังจากปฏิวัตินี้สำเร็จแล้ว บางทีความฝันของ Marx อาจจะเป็นความจริงขึ้นมาได้ ถึงแม้ในปัจจุบันนี้ก็ยังมียุทธวิธีของความคิดในตนเองนี้อยู่ ดังเช่นที่จะเห็นได้จากกรณีที่บรรดาผู้นำโซเวียตดำเนินการหนังสือพิมพ์ต่างๆ ของตนโดยใช้เจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาชีพจำนวนน้อยมาก ทั้งนี้ก็อาจเนื่องมาจากทฤษฎีที่ว่าควรจะสนับสนุนนักเขียนหนังสือพิมพ์ "สมัครเล่น" แต่แท้ที่จริงแล้วระบบการสื่อสารมวลชนในความคิดของโซเวียตปัจจุบันนั้นกลับเป็นเพียงอุปกรณ์เครื่องมือที่ถูกใช้ในตนเองเดียวกับเครื่องพิมพ์ดีดหรือไมโครโฟน ในแนวความคิดของโซเวียต ความคิดที่ว่าหนังสือพิมพ์เป็นเสมือนกระจกเงาที่สามารถสะท้อนภาพอันชัดเจนของเหตุการณ์ต่างๆ ได้โดยอิสระไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นได้ ไม่มีสิ่งใดที่จะไกลจากเจตนารมณ์ของโซเวียตยิ่งไปกว่าการที่จะให้หน่วยต่างๆ ของสื่อสารมวลชนมีความรับผิดชอบ

2. สื่อสารมวลชนถูกรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอุปกรณ์เครื่องมืออื่นๆ การทำเช่นนี้ก็เพื่อที่จะทำให้สื่อมวลชนกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินงานของรัฐ

Stalin เคยนิยามความเป็นผู้นำในทางการเมืองว่าเป็น "ความสามารถที่จะทำให้มวลชนเกิดความเลื่อมใสในความถูกต้องของนโยบายของพรรค" การโฆษณาชวนเชื่อ การชักจูง การรวบรวมก่อตั้ง และการบังคับจึงยังเป็นแนวคิดที่สำคัญที่ลัทธินี้มองมายังสื่อมวลชน

3. สื่อสารมวลชนในฐานะเป็นอุปกรณ์เครื่องมือเพื่อความเป็นเอกภาพ สื่อมวลชนเป็นอุปกรณ์เครื่องมือที่จะทำให้บรรลุถึงความเป็นเอกภาพในความรอบรู้ภายในประเทศของพวกเขาได้โดยเร็วที่สุด นี่เองเป็นเหตุผลที่ทำให้บรรดาผู้นำยอมเผชิญกับความยุ่งยากลำบากต่างๆ เพื่อจัดให้มีการควบคุมและการ censor สิ่งพิมพ์

4. สื่อสารมวลชนในฐานะเป็นอุปกรณ์เครื่องมือที่ทำให้เกิดความเข้าใจอันประจักษ์แจ้ง คือการทำ ความประจักษ์แจ้งในทางการเมืองในเรื่องทุกๆ ด้าน

5. สื่อมวลชนในฐานะเป็นนักชกจูง นักโฆษณาชวนเชื่อและผู้รวบรวมก่อตั้งมวลชน ระบบการสื่อสารมวลชนของไทยเวียดนามได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติงานสามระดับด้วยกัน สื่อมวลชนจะต้องเสนอ "ความเข้าใจอันประจักษ์แจ้ง" ให้แพร่หลายกว้างขวางเพื่อมีส่วนร่วมทำให้มวลชนเกิด "ความสำนึกในทางการเมือง" สื่อมวลชนจะต้องเสนอข้ออธิบายต่างๆในทางหลักการเพื่อ "แจ้งให้บรรดาผู้นำในทางความคิดเห็นได้ทราบ" และเพราะสื่อสารมวลชนเสนอข้อความเกี่ยวกับข่าวสารของทางราชการอยู่มาก จึงมีส่วนในการทำให้การปฏิบัติหน้าที่ของพรรคและองค์การต่างๆของฝ่ายแรงงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

6. สื่อมวลชนในฐานะเป็นเครื่องมือที่มีความรับผิดชอบ สื่อมวลชนของไทยเวียดนามบังคับให้มีเสรีภาพสูง ถ้ามองจากด้านอิสรภาพนิยมก็จะเห็นว่า สื่อมวลชนของไทยเวียดนามนั้นดูเหมือนจะเป็นเครื่องมือของรัฐที่ถูกควบคุมอย่างใกล้ชิด แต่ในความคิดของฝ่ายไทยเวียดนามนั้นเห็นว่าสื่อมวลชนของฝ่ายเรานั้นก็เป็นเครื่องมือซึ่งถูกควบคุมอย่างใกล้ชิดของชนชั้นทุนนิยม ทางเราก็เห็นว่า สื่อมวลชนในไทยเวียตยังห่างไกลจากความเป็นเสรี แต่ตามทัศนะของทางการไทยเวียตนั้นเห็นว่าสื่อมวลชนของตนเป็นเสรีที่สุดในโลก ทั้งนี้เพราะไทยเวียตมีมุมมองต่อ "เสรีภาพ" ที่แตกต่างไป ดังนี้

1. เสรีภาพสูงสุดเด็ดขาดเป็นสิ่งที่เป็นไปได้
2. สิ่งซึ่งมีคุณค่าก็คือ เสรีภาพที่จะกล่าวสิ่งซึ่งพวกตนคิดว่าเป็นสัจจะ
3. ในทัศนะของไทยเวียตไม่มีการยอมอนุญาตให้มีเสรีภาพที่เป็นปฏิบัติกับต่อรัฐ
4. ตามทฤษฎีของไทยเวียตนั้น เสรีภาพกับความรับผิดชอบจะแยกจากกันไม่ได้

2. ทฤษฎีประวัติศาสตร์

เนื่องจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ปรากฏมากขึ้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทัศนะเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กว้างขวางขึ้นซึ่งมักจะเรียกกันว่า “การวิพากษ์วิจารณ์ทางประวัติศาสตร์” การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเชิงวิพากษ์วิจารณ์นี้ได้เป็นทางนำไปสู่ความพยายามของนักประวัติศาสตร์แทบทุกยุคทุกสมัยที่จะคิดค้นกฎเกณฑ์ตายตัวบางประการอันเชื่อว่าจะเป็นสิ่งควบคุมทิศทางของประวัติศาสตร์ กฎเกณฑ์ที่พยายามคิดค้นกันนี้อาจเรียกได้ว่าเป็น “ทฤษฎีประวัติศาสตร์” อาจเปรียบเทียบกับความคิดค้นทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ โดยมีจุดประสงค์จะให้ประวัติศาสตร์เกิดความแน่นอนขึ้น อย่างไรก็ตาม กฎเกณฑ์หรือทฤษฎีเหล่านี้ย่อมจะมีความแน่นอนตายตัวไม่ได้ แต่อาจจะแสดงให้เห็นถึงความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ด้วยเหตุนี้เราจึงน่าจะพิจารณา “ทฤษฎีประวัติศาสตร์” ที่สำคัญบางทฤษฎีเพื่อจะเป็นทางเข้าใจความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่เคยเป็นมาและในบางทฤษฎีที่ยังมีความเชื่อกันอยู่¹³

1. ทฤษฎีประวัติศาสตร์อันเกิดจากการกระทำของมหาบุรุษ

ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีที่เก่าแก่ที่สุด ก่อให้เกิดการเขียนประวัติศาสตร์ที่เรียกว่าพงศาวดารขึ้น กล่าวคือทฤษฎีนี้ถือว่า สิ่งที่สำคัญที่ทำให้คนทำพฤติกรรมคืออิทธิพลของคนสำคัญในแต่ละยุค เพราะคนสำคัญเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือสังคมสามารถผลักดันให้คนที่อ่อนแอกว่ามีความเจริญน้อยกว่าเปลี่ยนแปลงไปตามแนวความคิดของตน¹⁴

ทฤษฎีนี้เคยได้รับความนิยมมาก จากการที่เปรียบเทียบประวัติศาสตร์เหมือนแสดงละครอยู่บนเวที ประกอบด้วยตัวแสดงที่มีความสำคัญมากน้อยผิดกัน ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ก็มักจะได้แก่ กษัตริย์ พระ นักรบ เป็นส่วนใหญ่ ประชาชนธรรมดาเปรียบเสมือนผู้ดูละคร มิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแสดง โดยสรุปก็คือ ความเชื่อว่าประวัติศาสตร์นั้นผันแปรไปโดยการกระทำสำคัญของคนบางกลุ่ม บางพวกที่มีบทบาทสำคัญในสังคม เพราะฉะนั้นการศึกษาบทบาทของบุคคลที่กล่าวนี้ก็จะทำให้เกิดความเข้าใจในทิศทางของประวัติ

¹³ สมศักดิ์ ชูโต, ประวัติศาสตร์. ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ (กรุงเทพมหานคร: 2519), หน้า 13.

¹⁴ แกมสุข นุ่มนนท์, ประวัติศาสตร์. ปรัชญาประวัติศาสตร์. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ (กรุงเทพมหานคร: 2519), หน้า 13-14.

ศาสตร์ จากทฤษฎีที่ว่าประวัติศาสตร์พิจารณาได้จากบทบาทของกลุ่มบุคคลบางคนก็นำไปสู่ความเชื่ออันได้รับอิทธิพลส่วนใหญ่จากนักประพันธ์ นักประพันธ์ชั้นนำของโลกหลายคนได้ให้ความสนใจแก่ทฤษฎีนี้มาก อาจกล่าวได้ว่ามากเกินไปจนทำให้เกิดความเข้าใจว่ามหาบุรุษนี้มีลักษณะเหนือมนุษย์ เกือบจะสามารถบันดาลสิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้นได้ จะเห็นได้ว่าทฤษฎีทั้งสองนี้มีความคล้ายคลึงกันในความหมายที่ว่า คนกลุ่มน้อยเป็นผู้ควบคุมทางเดินของประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญในสังคม หรือบุคคลคนเดียวในรูปของมหาบุรุษก็ตาม แม้ในปัจจุบันความเชื่อตามแนวทฤษฎีที่กล่าวนี้ก็ยังมีอยู่มาก¹⁵

2. ทฤษฎีประวัติศาสตร์แบบคริสตศาสนา

ปรัชญาประวัติศาสตร์มาเริ่มจริงจังด้วยอิทธิพลของชาวฮิวและคริสตศาสนา ชาวฮิวได้สร้างความล้าช้าทางประวัติศาสตร์ให้แก่โลกตะวันตก คือมีจุดหมายแน่นอนว่าหนึ่ง ใช้อิทธิพลศาสนาและความเชื่อในการมองประวัติศาสตร์ สอง ศึกษาประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นเครื่องมือที่จะเข้าใจเจตจำนงของพระเจ้า ดังนั้น พระผู้เป็นเจ้าของหรือพระเจ้าจึงมีความหมายสำคัญในการเป็นรากฐานของการศึกษาประวัติศาสตร์ของชาวฮิวและพวกคริสตศาสนา

ในสมัยปลายๆของอาณาจักรโรมัน ได้มีการใช้ศาสนาเป็นตัวกำหนดเครื่องตีความ ดังเช่นงานของ St. Augustine (ค.ศ. 354-430) เรื่อง The City of God ซึ่งแสดงความเชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้กำหนดประวัติศาสตร์ให้แก่มนุษย์ และเนื่องจากพระเจ้าทรงวางแผนการอย่างเดียวกับชนทุกชาติและภาษา ประวัติศาสตร์ของมนุษย์จึงมีลักษณะเป็น "สากล" หรือที่รู้จักกันในชื่อ Universal History ประวัติศาสตร์แบบนี้มองจากทัศนะรากฐานที่ว่าโลกนี้พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของสร้างขึ้นมาเป็นโลกของประวัติศาสตร์ที่กล่าวคลุมถึงมนุษย์ทั้งโลก ประวัติศาสตร์แบบมีพระเจ้า จะมีการเริ่มต้นหรือจุดกำเนิด เมื่อกำเนิดขึ้นมาแล้วก็มีเป้าหมาย มีความเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ จากจุดเริ่มต้นไปจนถึงจุดจบ เป็นประวัติศาสตร์ที่มีขบวนการการเปลี่ยนแปลงเป็นเส้นตรงต่างกับของกรีกที่เป็นวงกลมหรือวงล้อ

นอกจากนี้ประวัติศาสตร์แบบฮิวหรือแบบคริสตศาสนายังอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์อันหนึ่งอีกด้วย กล่าวคือประวัติศาสตร์มิใช่เหตุการณ์อันหนึ่ง แล้วก็ตามด้วยเหตุการณ์อีกอันหนึ่งแต่เป็นขบวนการต่อเนื่องกันที่เกิดอยู่ภายใต้กฎบังคับ มิได้เกิดลอยๆและกฎบังคับนี้ก็คือเจตจำนงของ

¹⁵ สมศักดิ์ ชูโต, ประวัติศาสตร์. ปรัชญาประวัติศาสตร์. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ (กรุงเทพมหานคร : 2519), หน้า 14.

พระผู้เป็นเจ้า ดังนั้นจากต่างๆของประวัติศาสตร์ "สากล" แบบนี้ ก็คือเริ่มต้นด้วยสวรรค์ตามมาด้วยความล้มเหลวของมนุษย์ ตามมาด้วยกำเนิดของพระเยซู และจบลงด้วยการไถ่โทษของพระผู้เป็นเจ้า พุดง่ายๆก็คือเป็นประวัติศาสตร์ที่เริ่มต้นจากพระผู้เป็นเจ้าซึ่งสร้างโลกและมนุษย์ ต่อมามนุษย์เหลวแหลก พระเยซูต้องมาเกิดช่วยชี้แนวทาง และผลที่สุดมนุษย์ก็จะได้รับการไถ่โทษกลับไปหาพระเจ้า ฉะนั้นในงานเขียนของ St. Augustine จึงกล่าวถึงกำเนิดและความล้มเหลวของอาณาจักรต่างๆคือ อัสซีเรีย เปอร์เซีย มาเซโดเนีย และโรม

รวมความแล้วประวัติศาสตร์แบบศาสนานี้มีอิทธิพลในโลกตะวันตกเป็นเวลานาน เป็นเวลามากกว่า 1,000ปี อิทธิพลนี้จะเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเมื่อถึงยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาซึ่งเป็นยุคที่เริ่มมีการท้าทายอำนาจของศาสนาและยุคแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้จะมีอยู่เป็นเวลา 200-300ปี และแล้วประวัติศาสตร์ศาสนาก็กลับมาอิทธิพลอีกในยุคปัจจุบันของเรา¹⁶

3. ทฤษฎีประวัติศาสตร์ภายใต้การควบคุมของนักปรัชญาปัญญาชน

เป็นแนวความคิดอันมีปฏิริยาโต้ตอบแนวความคิด "ทฤษฎีประวัติศาสตร์อันเกิดจากการกระทำของมหาบุรุษ" ถือว่าประวัติศาสตร์ในขั้นสุดท้ายแล้วขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะความคิดเห็นเป็นสิ่งที่ควบคุมการกระทำของคน พุดง่ายๆก็คือ ทิศทางของประวัติศาสตร์อยู่ภายใต้การควบคุมของนักปรัชญา ปัญญาชน และผู้ใช้ความคิดในสังคมมหาบุรุษและกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญในสังคมยุคหนึ่งยุคใดได้กระทำไปเช่นนั้นเพราะได้ความคิดมาจากนักคิดของสังคมดังที่กล่าวมาแล้ว ประวัติศาสตร์ก็กลายเป็นการตีความของปรัชญาความคิดในสมัยต่างๆ

Herder (ค.ศ.1744-1803) ปราชญ์เยอรมันซึ่งเป็นผู้วางรากฐานปรัชญาประวัติศาสตร์สมัยใหม่ด้วยผู้หนึ่ง เชื่อว่าจิตใจมนุษย์และสิ่งแวดล้อมสร้างประวัติศาสตร์ขึ้น ฉะนั้น การที่มนุษย์จะเข้าใจตนเองได้จึงต้องศึกษาพฤติกรรมและผลงานของตนที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ Herder กล่าวว่าประวัติศาสตร์เป็นชบวนการอิสระของตัวเอง เป็นประวัติศาสตร์แบบธรรมชาติอย่างแท้จริงของพลัง การกระทำ และสัญชาตญาณของมนุษย์แต่ละเวลาและแต่ละสถานที่"

¹⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติศาสตร์และปรัชญาตะวันตก. ปรัชญาประวัติศาสตร์. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ (กรุงเทพมหานคร : 2519), หน้า 172.

Kant (ค.ศ.1724-1803) เชื่อว่าจุดมุ่งหมายสูงสุดของประวัติศาสตร์คือการที่มนุษย์รู้จักใช้เหตุผลอันเป็นความสามารถสูงสุดของมนุษย์ ซึ่งจะช่วยสร้างสันติสุขให้แก่มนุษยชาติ

Voltaire มองว่าประวัติศาสตร์เป็นขบวนการที่มีได้เกิดขึ้น เพราะอำนาจลึกลับมหัศจรรย์มาคอยควบคุมบังคับอยู่ Voltaire ว่าไม่มี "อำนาจของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของบังคับกิจการของมนุษย์" คือไม่เชื่อเวทมนตร์อำนาจลึกลับหรืออิทธิฤทธิ์ นักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่นี้จะเยาะเย้ยถากถาง นักประวัติศาสตร์รุ่นเก่าที่ว่าอำนาจลึกลับแห่งพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของจะดลบันดาลอะไรก็ได้ "ตามที่พระองค์ปรารถนา" ¹⁷

4. ทฤษฎีวิวัฒนิยม

ทฤษฎีที่ถือกันว่ามีอิทธิพลต่อการตีความทางประวัติศาสตร์มากที่สุดเกิดขึ้นในคริสต์ทศวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นระยะเวลาตรงกับที่เครื่องมือใน . วิจัยทางประวัติศาสตร์ถึงขั้นสมบูรณ์ที่สุดเป็นครั้งแรก ทฤษฎีนี้อาจกล่าวโดยย่อว่าเจาะจงไปในทางวิวัฒนิยมซึ่งก็อาจถือได้ว่าเป็นปฏิกิริยาโต้ตอบทฤษฎีที่เห็นความสำคัญของความคิด เมื่อพูดถึงเรื่องเกี่ยวกับวิวัฒนิยมก็คงจะนึกถึง Karl Marx นักปรัชญาเมธีตวยงของศตวรรษที่ 19 แต่ที่จริงแล้วแนวคิดนี้มีมาก่อนหน้านั้นแล้ว Karl Marx เป็นเพียงผู้นำทฤษฎีนี้มาใช้จนมีชื่อเสียง เขาสรุปในเรื่องนี้ว่าวิวัฒนาการของสังคมจะต้องอยู่ภายในกรอบของอำนาจทางเศรษฐกิจของสังคมนั้น นอกจากนั้น เขายังพยายามสร้างระบบสังคมภายใต้ความเชื่อนี้ซึ่งก็เป็นที่ยึดกันในรูปของ "ลัทธิมาร์กซ์" อันเป็นต้นกำเนิดของลัทธิคอมมิวนิสต์ในปัจจุบัน การที่ Marx เห็นความสำคัญด้านวัตถุที่มีต่อประวัติศาสตร์นี้ได้ทำให้เกิดความเชื่อในอำนาจเศรษฐกิจว่า เป็นสิ่งดลบันดาลวิวัฒนาการของมนุษย์ทั้งหมด อาจกล่าวได้ว่า Marx เป็นผู้วางหลักซึ่งเรียกกันต่อมาว่า "การตีความประวัติศาสตร์โดยใช้หลักเศรษฐกิจ" ตามทัศนะของ Marx อำนาจเศรษฐกิจเท่านั้นที่ควบคุมทิศทางของประวัติศาสตร์ การกระทำของบุคคลก็ดี ความคิดต่างๆก็ดี อยู่ใต้อิทธิพลของอำนาจเศรษฐกิจทั้งสิ้น¹⁸

¹⁷ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติศาสตร์และปรัชญาตะวันตก. ปรัชญาประวัติศาสตร์. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ (กรุงเทพมหานคร : 2519), หน้า 173-174.

¹⁸ สมศักดิ์ ชูโต, ประวัติศาสตร์. ปรัชญาประวัติศาสตร์. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ (กรุงเทพมหานคร : 2519), หน้า 15-16.

5. ทฤษฎี Historicism

หลังจากคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นสมัยของนักประวัติศาสตร์กลุ่มปรัชญา-เหตุผลแล้ว เราก็มีนักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ขึ้นมา เรียกว่า Historicism กลุ่มใหม่นี้เปิดศักราชใหม่ขึ้นในวงการประวัติศาสตร์ และดูเหมือนจะเป็นกลุ่มที่เป็นปฏิกิริยาโต้แย้งกลุ่มที่ 3 หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นผลของ Romantic revolt against enlightenment and rationalism คือเป็นขบวนการของพวกโรแมนติกต่อต้านพวกเหตุผลเป็นการตีตัวออกจากทฤษฎีทางปรัชญาของกลุ่มที่สาม

Friedrich Meinecke อธิบายไว้ว่า Historicism เป็นการปฏิบัติทางจิตใจใหญ่ยิ่งที่สุดของโลกตะวันตก และได้เสนอว่า มนุษย์จะเข้าใจประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมความเป็นอยู่ก็ต่อเมื่อรู้ความหมายและผลของ Historicism นักประวัติศาสตร์แบบ Historicism เช่น Herder ซึ่งเป็นคนสำคัญในยุคหลังจาก Voltaire ได้ทำการรณรงค์ต่อต้านวิธีการแบบเหตุผลและปรัชญาว่าพวกเขาเป็นพวกที่ตื่นๆ ไม่สามารถจะเข้าถึงหัวใจ ความรู้สึกมนุษยชาติ และชีวิต ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของประวัติศาสตร์ได้

หลักง่ายๆ ของ Historicism มีอยู่ว่า องค์ประกอบสำคัญของประวัติศาสตร์ก็คือ ชีวิตมนุษย์ ดังนั้นนักประวัติศาสตร์จะต้องบรรยายถึงความปั่นป่วน ความไม่แน่นอน โดยกล่าวถึง คนชาติ วัฒนธรรม ประเพณี สถาบัน เพลง เรื่องปรัมปราและความคิด และนักประวัติศาสตร์จะต้องทำงานที่ต่างกับศิลปิน ปรัชญาที่เป็นนามธรรมของนักปรัชญานั้นจะเอามาอธิบายความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ไม่ได้ ดังนั้นลักษณะพิเศษของประวัติศาสตร์ก็ไม่ใช่เรื่องของกฎเกณฑ์ทั่วไป แต่เป็นเรื่องของรูปแบบต่างๆ เป็นรูปแบบที่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา ความหมายของประวัติศาสตร์จึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับโครงร่างครอบจักรวาล ไม่ว่าจะ เป็นแบบเหตุผลปรัชญาหรือแบบทฤษฎีวิทยาศาสตร์อยู่ที่การแสดงออก บทบาทของมนุษย์แต่ละคนแต่ละสมัย แต่ละวัฒนธรรมและมนุษย์ทุกคนเป็นตัวเอกในพรมแดนแห่งประวัติศาสตร์ กล่าวโดยสรุป Historicism เห็นว่าประวัติศาสตร์ไม่ใช่เรื่องที่มีระบบ ไม่ใช่เรื่องที่มีวิธีการ ไม่ใช่เรื่องที่มีเหตุผล เหตุผลเป็นแนวทางที่เลว และเป็นแนวทางที่ไม่มีทางเข้าถึงเรื่องราวที่ไม่มีเหตุผลที่ฝังซ่อนลึกอยู่ หลักสำคัญมีเพียงแค่ว่าจะต้องเข้าใจถึงจิตใจ ความรู้สึกของสมัยชีวิตที่ตนเขียนถึงให้ได้¹⁹

¹⁹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติศาสตร์และปรัชญาของตะวันตก. ปรัชญาประวัติศาสตร์. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ (กรุงเทพมหานคร : 2519), หน้า 178-183.

6. ทฤษฎีประวัติศาสตร์วิเคราะห์

ปรัชญาประวัติศาสตร์แขนงนี้เริ่มมีวิวัฒนาการอย่างแท้จริงเพียงประมาณ 100 ปีเศษ เป็นปรัชญาที่มุ่งวิเคราะห์การเขียนประวัติศาสตร์ในด้านเหตุผล ทศนคติและรากฐานความรู้ของนักประวัติศาสตร์ คุณลักษณะเฉพาะและความในวิชาประวัติศาสตร์

ในศตวรรษที่ 19 หลักความคิดของ Kant ปราชญ์ผู้มีชื่อเสียงชาวเยอรมันซึ่งเห็นการใช้เหตุผลกระตุ้นความสนใจในการวิเคราะห์ความรู้ และในวิธีการแบบวิทยาศาสตร์มากขึ้น

นักประวัติศาสตร์แขนงนี้พยายามอธิบายและแสวงหาความเข้าใจและขอบเขตของปัญหาทางประวัติศาสตร์ในประเด็นสำคัญๆ 3 ประการด้วยกัน

ประการแรก การตีความและอธิบายความประวัติศาสตร์ควรจะทำในลักษณะใด เป็นที่ถกเถียงกันมากกว่าว่า จะสร้างกฎเกณฑ์แบบวิทยาศาสตร์หรือไม่ บางคนไม่เห็นด้วยเพราะมีความเห็นว่า ประวัติศาสตร์มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองและไม่ซ้ำรอยในลักษณะเดิม จึงไม่อาจตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นได้

ประการที่สอง เป็นที่ถกเถียงกันมากกว่า แต่ละบุคคลโดยเฉพาะอย่างยิ่ง "มหาบุรุษ" มีบทบาทต่อประวัติศาสตร์เพียงใด การศึกษาประวัติศาสตร์จากเหตุการณ์ใหญ่ๆ ที่สำคัญ เช่น สงคราม ชัยชนะ ความพ่ายแพ้ รูปแบบการปกครอง หรือจากบทบาทของมนุษย์ในสังคม

ประการที่สาม เป็นที่ถกเถียงกันมากกว่าเจตจำนงของประวัติศาสตร์ควรเป็นเช่นไร นอกจากจะมุ่งเสนอ "ความจริง" แล้ว ควรจะเน้นในเรื่อง "คุณค่า" หรือไม่²⁰

Leopold Von Ranke เป็นอีกคนหนึ่งที่ยกย่องพัฒนาวิธีการค้นคว้าอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เขาเห็นว่าในการทำความเข้าใจกับอดีตนั้นต้องปล่อยให้หลักฐานทางประวัติศาสตร์พูดด้วยตัวของมันเอง ผู้ศึกษาต้องปล่อยให้ข้อมูลอยู่ในสถานะเดิมให้มากที่สุด "การเสนอข้อเท็จจริงอย่างเคร่งครัดเป็นกฎอันสูงสุดของการเขียนประวัติศาสตร์" Ranke ไม่เห็นด้วยกับพวกนักคิดที่ใช้ประวัติศาสตร์เพื่อชี้ให้เห็นจุดบกพร่องในอดีต ดัดลีนอดีตเพื่อสั่งสอนปัจจุบัน เพื่อประโยชน์ในอนาคต Ranke เห็นว่านักประวัติศาสตร์ไม่มีสิทธิ์จะไปตั้งสมมติฐานอันใดขึ้นมาก่อนจะบรรยายความจริง แต่ควรใช้วิธีการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ผ่านกระบวนการ Individualization หรือ Particularization กับกระบวนการ Generalization กระบวนการแรกหมายถึงการพิจารณาหาข้อ

²⁰ สืบแสง พรหมบุญ, ปรัชญาประวัติศาสตร์. ปรัชญาประวัติศาสตร์. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ (กรุงเทพมหานคร : 2519), หน้า 146.

แตกต่างกันแยกย่อย และมองเห็นคุณค่าของแต่ละแยกย่อยนั้น กระบวนการที่สองคือการมุ่งมองหาแบบหรือกฎ หรือคำอธิบายกว้างๆแก่ปรากฏการณ์อันหลากหลาย ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นความแปลกแยกและเอกภาพของเหตุการณ์ต่างๆได้²¹

ในการศึกษาประวัติศาสตร์หนังสือพิมพ์ แทบจะไม่มีคามหมายอันใดเลยหากผู้ศึกษาไม่เข้าใจวิธีการที่นักคิดเหล่านี้มองโลก ตีความหมายของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโลก เพราะวิสัยทัศน์ของคนเหล่านี้เป็นบ่อเกิดของปรัชญาวารสารศาสตร์

Voltaire ซึ่งมองว่ามนุษย์มีพัฒนาการของตนเองไปสู่เสรีภาพ หรือ Marx ที่มองปรากฏการณ์ต่างๆรวมทั้งการก่อกำเนิดของหนังสือพิมพ์ว่ามีปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องและมีอิทธิพลเหนือเสมอนั้นคือ "เศรษฐกิจ" ต่างก็เป็นนักปราชญ์ที่แนวคิดของพวกเขาสามารถทำให้เรามองเห็นถึงปรัชญา²¹ เสนอความคิดเห็นของนักหนังสือพิมพ์ได้อย่างชัดเจน

²¹ สุกัญญา สุดบรรทัด. ทฤษฎีประวัติศาสตร์. เอกสารประกอบรายวิชาสัมมนาประวัติศาสตร์หนังสือพิมพ์. (กรุงเทพมหานคร : นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2540)

3. กรอบความคิดเกี่ยวกับ สิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของนักหนังสือพิมพ์ไทยใน สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งยังใช้ระบอบการปกครองแบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่นั้น ความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพของนักหนังสือพิมพ์ยังคงไม่ชัดเจน แม้ว่าทางฝ่ายปกครองหรือบรรดาชนชั้นสูงซึ่งหมายรวมถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยนั้น จะได้รับการศึกษาจากทางตะวันตกแหล่งบ่มเพาะความเข้าใจ และความคิดเกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพเองก็ตามที แต่รากฐานความคิดดั้งเดิมในระบอบอำนาจนิยมที่มีสมมติฐานว่า หนังสือพิมพ์เป็นผู้รับใช้หรือเป็นเครื่องมือของรัฐ จำต้องสนับสนุนนโยบายของรัฐ และต้องรับผิดชอบต่อเนื้อหาที่ลงพิมพ์ต่อผู้ทรงอำนาจซึ่งเป็นรัฐบาล และจำต้องอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างใกล้ชิดนั้นยังฝังรากลึกอยู่

ทฤษฎีอำนาจนิยม เป็นทฤษฎีเก่าที่สุด ถือกำเนิดขึ้นมาในสภาพสังคมทางอำนาจนิยมในปลายสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ คือภายหลังการประดิษฐ์เครื่องพิมพ์หนังสือได้ไม่นานนัก ตอนปลายสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ สังคมในสมัยนั้นมีความเชื่อกันว่าสัจจะไม่ได้เกิดจากประชาชนส่วนใหญ่ แต่เกิดจากนักปราชญ์เพียงไม่กี่คนซึ่งอยู่ในสถานะที่จะชี้ทางและนำเพื่อนร่วมสังคม ฉะนั้น สัจจะจึงต้องรวมอยู่ใกล้ศูนย์แห่งอำนาจ คือผู้ปกครองประเทศซึ่งก็คือกษัตริย์ หรือรัฐนั่นเอง ด้วยเหตุนี้หนังสือพิมพ์จึงปฏิบัติหน้าที่จากเบื้องบนลงมา ผู้ปกครองประเทศในสมัยนั้นใช้หนังสือพิมพ์สำหรับป่าวร้องให้ประชาชนทราบถึงเรื่องราวที่ผู้ปกครองประเทศคิดว่าประชาชนควรทราบ และนโยบายที่คิดว่าประชาชนควรจะสนับสนุน

ทฤษฎีอำนาจนิยมนี้จึงปฏิเสธสิ่งซึ่งในปัจจุบันถือว่าเป็นหน้าที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของหนังสือพิมพ์ คือ การควบคุมรัฐบาล ทฤษฎีนี้ถือว่าหนังสือพิมพ์เป็นผู้รับใช้รัฐ และต้องรับผิดชอบต่อเนื้อหาที่ตีพิมพ์ต่อผู้ทรงอำนาจซึ่งถือบังเหียนเป็นรัฐบาลอยู่ในขณะนั้น ฉะนั้นหลักการดังกล่าวจึงเป็นรากฐานของระบบการควบคุมหนังสือพิมพ์

ทฤษฎีอำนาจนิยมถือว่า หนังสือพิมพ์เป็นผู้รับใช้รัฐ หนังสือพิมพ์เป็นของราชบัลลังก์ ฉะนั้นจึงจำต้องสนับสนุนนโยบายของกษัตริย์ ในกรณีพิเศษเท่านั้นที่จะมีการอนุญาตให้หนังสือ

พิมพ์เป็นของเอกชน ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้เกิดการหาวิธีการซึ่งจะใช้ได้ผลในการตั้งรังและควบคุมสื่อมวลชนซึ่งดำเนินการโดยเอกชน²²

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วิธีที่รัฐบาลใช้ควบคุมสื่อเวลานั้นมีหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการให้เงินช่วยเหลือ (subsidy) หรือการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยเอกสารและหนังสือพิมพ์ พ.ศ. 2465 แต่ต่างก็มีจุดประสงค์เดียวกันนั่นคือ ต้องการควบคุม และดูแลหนังสือพิมพ์ให้มีแนวทางที่สอดคล้องกับนโยบายของตน

แต่ในอีกด้านหนึ่ง นั่นคือ ด้านของนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายตรงข้ามกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ที่มุ่งหวังจะให้วงการหนังสือพิมพ์ไทยมีสิทธิ เสรีภาพอย่างแท้จริง ดังเช่น ประเทศตะวันตก ซึ่งในขณะนั้นหนังสือพิมพ์มิใช่เครื่องมือของรัฐ แต่หนังสือพิมพ์เป็นผู้ร่วมมือในการแสวงหาสัจจะ โดยจะเป็นตลาดเสรีสำหรับความคิดเห็น และข้อเท็จจริงต่างๆ เพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ทางการเมืองและทางสังคมด้วย ฉะนั้นจึงมีความจำเป็นที่หนังสือพิมพ์จะต้องมีเสรีภาพเป็นอิสระจากการควบคุม และไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลของรัฐบาล เพื่อเปิดโอกาสให้สัจจะปรากฏขึ้นมา แนวคิดและสภาพของหนังสือพิมพ์เช่นนี้เป็นไปตามทฤษฎีอิสรภาพนิยม

ทฤษฎีอิสรภาพนิยมที่เกี่ยวกับลักษณะของความรู้ และลักษณะของสัจจะมีความคล้ายคลึงกับหลักต่างๆ ทางเทววิทยาของศาสนาคริสต์ในยุคนั้น พระผู้เป็นเจ้าประทานพลังของเหตุผลให้แก่มนุษย์เช่นเดียวกับที่พระองค์ประทานความรู้ลึกซึ้งมอบชีวิตให้แก่มนุษย์ ด้วยเหตุนี้มนุษย์ย่อมสามารถบรรลุถึงความรู้ในโลกรอบๆ ตัวได้ด้วยความเพียรของตนเอง

ทฤษฎีอิสรภาพนิยมกลับตำแหน่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับรัฐในทางทฤษฎีอำนาจนิยมเสียใหม่ ตามแนวความคิดใหม่นี้มนุษย์มิได้เป็นสัตว์โลกที่ต้องการที่พึ่งพิง ซึ่งจะต้องถูกชักนำและชี้ทางให้ แต่กลับเป็นสัตว์โลกที่มีเหตุผลสามารถแยกสัจจะออกจากความเท็จได้ด้วยตนเอง สามารถแยกกระหว่างทางดี และทางชั่วในเมื่อเผชิญกับหลักการที่ขัดแย้งกันและทางเลือกต่างๆ กัน สัจจะไม่ได้ถูกถือว่าเป็นสิ่งจำกัดอยู่เฉพาะในวงของผู้มีอำนาจเท่านั้น แต่สิทธิในการแสวงหาสัจจะกลับเป็นสิทธิตามธรรมชาติ และสิ่งที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งก็คือ ทฤษฎีนี้มีรากฐานมาจากปรัชญาที่เกี่ยวกับสิทธิตามธรรมชาติของ จอห์น ล็อก ซึ่งถือว่า "เสรีภาพเป็นแก่นสำคัญของ

²² นาคล รั้วเจริญ, "กฎหมายกับเสรีภาพหนังสือพิมพ์" (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 11.

ธรรมาภิบาล” ในแนวความคิดเช่นนี้หนังสือพิมพ์จึงมิใช่เป็นเครื่องมือของรัฐบาล แต่หนังสือพิมพ์ก็คือ “ผู้ร่วมในการแสวงหาสัจจะ” โดยช่วยในกระบวนการแก้ไขปัญหาต่างๆทางการเมืองและสังคมด้วยการเสนอหลักฐานและแนวความคิดทุกแง่มุม เพื่อใช้เป็นรากฐานของการตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย จากลักษณะสำคัญของกระบวนการดังกล่าว จึงจำเป็นที่หนังสือพิมพ์จะต้องเป็นอิสระจากการควบคุม และอิทธิพลของรัฐบาลเพื่อเปิดโอกาสให้สัจจะผุดขึ้นมา

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 นั้น เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมืองของไทย กระแสประชาธิปไตยจากประเทศตะวันตกหลังไหลเข้ามาในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แนวคิดสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเท่าเทียมต่างถาโถมเข้าปะทะกับ แนวคิดระบบอุปถัมภ์ การแบ่งแยกชนชั้น ตลอดจนความซื่อสัตย์จงรักภักดีอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สภาพสังคมไทยในช่วงนี้จึงเปรียบเสมือนช่วงต่อระหว่างสังคมเก่าหรือสังคมปิดไปสู่สังคมใหม่หรือสังคมเปิดที่มีแนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยเป็นพื้นฐาน

ในสังคมเปิดดังเช่นสังคมเสรีนิยมประชาธิปไตย บุคคลมีเสรีภาพที่จะวิพากษ์วิจารณ์ แสดงความคิดเห็นต่อรัฐบาลของตนเอง สังคมเปิดจะต้องมีวัตถุประสงค์สำคัญที่จะต้องดำเนินการนานาประการที่จะสนับสนุนให้ประชาชนของตนให้มีโอกาสและให้มีความสามารถที่จะใช้เสรีภาพเช่นนี้ได้อย่างสมบูรณ์เต็มที่ ซึ่งต่างจากสังคมปิดที่ เสรีภาพจะถูกจำกัดและถูกกำจัดให้หมดไป

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทฤษฎีอิสรภาพนิยมนี้จะยอมรับความแตกแยก ความผิดพลาดของการเสนอข้อเท็จจริง แต่สิ่งหนึ่งที่แนวคิดนี้ให้ความสำคัญมากนั่นคือ เสรีภาพในการแสดงออกไม่ใช่เป็นสิ่งสูงสุดเด็ดขาด แต่จะต้องมีข้อจำกัด²³ เสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลนี้ หากได้ใช้ไปในทางที่ถูกต้อง และรัฐยอมรับว่าเป็นสิ่งจำเป็นแล้วก็ถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่ประชาชนอาจใช้ได้เพื่อเข้ามีส่วนร่วมในทางการเมืองและการปกครองของตนเอง แต่จุดนี้ถือเป็นจุดบอดของนักหนังสือพิมพ์ในยุคสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งไม่เข้าใจในสิทธิ เสรีภาพของตนอย่างกระจ่างชัด การปกครองแบบประชาธิปไตยถือว่า เสรีภาพเป็นสิ่งสำคัญ เป็นเครื่องเกื้อกูลที่ทำให้มนุษย์สามารถใช้

²³ นาคล รวีเจริญ, “กฎหมายกับเสรีภาพหนังสือพิมพ์” (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2524) , หน้า 11.

ปัญญา และเหตุผลอย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้ เสรีภาพจึงเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งของประชาธิปไตย²⁴ แต่พวกนักหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 6 กลับเข้าใจว่าเสรีภาพที่เขามีหมายถึงการที่สามารถลงเรื่องทุกอย่าง วิจาร์ณทุกอย่างได้อย่างเสรี ความไม่แจ้งชัดในขอบเขตอำนาจหน้าที่ของตนทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับทางฝ่ายปกครองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แต่ไม่ใช่ว่า การต่อสู้ทางความคิดในสังคมไทยจะเกิดขึ้นเพียงแค่ว่างแนวคิดอำนาจนิยมตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับแนวคิดอิสรภาพนิยมตามแนวทางตะวันตกเท่านั้น เพราะมีนักหนังสือพิมพ์จากหลายฉบับที่พยายามปลุกฝังแนวคิดสังคมนิยมให้เกิดขึ้นในประเทศไทย มีบทแสดงความเห็นมากมายที่พยายามเสนอภาพสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ว่าเป็นลัทธิที่สร้างสังคมให้มีแต่ความเสมอภาค ไร้ชนชั้น ทุกคนรู้จักสิทธิ และหน้าที่ของตน ไม่ก้าวก่ายและแก่งแย่งกัน เปี่ยมไปด้วยเสรีภาพซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของมนุษยชาติ โดยมุ่งหวังให้คนไทยคล้อยตามความเชื่อดังกล่าวและคิดล้มล้างระบอบเก่าๆลงไป

ภาพสังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 จึงมิใช่ภาพของความขัดแย้งและการต่อสู้ระหว่างฝ่ายราชสำนักกับฝ่ายนิยมแนวคิดตะวันตกเท่านั้น แต่จะเป็นภาพของการต่อสู้ทางความคิดที่หลากหลาย และยังไม่มีความค้ำต่ออันแน่ชัดว่าสิ่งใดจะเหมาะสมกับประเทศและสังคมไทยมากที่สุดตราบจนปัจจุบัน

²⁴ จรูญ สุภาพ, หลักรัฐศาสตร์ ภาคพิสดาร แนวทฤษฎีและประยุกต์. (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช , 2518)

4. กรอบแนวคิดทิศทางการเมืองไทยของนักหนังสือพิมพ์ไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

ประชาธิปไตยเป็นคำที่มีเสน่ห์ ประเทศทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นประเทศเก่าหรือประเทศใหม่ไม่ว่าจะเป็นประเทศเผด็จการ หรือที่เป็นประชาธิปไตยอยู่แล้วก็มักจะอ้างและใช้คำว่า "ประชาธิปไตย" เป็นคำขยายระบอบการปกครองของตน โดยเชื่อว่า หากมี "ประชาธิปไตย" เป็นเครื่องประกอบการเมืองการปกครองแล้ว ก็จะทำให้เกิดความเลื่อมใสในหมู่ผู้ที่ได้ยินได้ฟังโดยทั่วไป เพราะเป็นที่เข้าใจกันว่าประชาธิปไตยนั้นเป็นเครื่องหมายแห่งความถูกต้อง ความดีงาม ความเจริญ และความก้าวหน้าแห่งรัฐหรือสังคมที่ใช้แนวการปกครองนี้²⁵ สังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ก็เช่นกัน

ในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชดำรัสในที่ประชุมเสนาบดีสภา ณ พระที่นั่งราชกรัณยสภาว่า

“ ฉั นจะให้ลูกวชิราวุธมอบของขวัญให้แก่พลเมืองในทันที ที่ขึ้นสู่อำนาจบัลลังก์ในขณะขึ้นตำแหน่งกษัตริย์ กล่าวคือ ฉั นจะให้เขาให้ปาเลิเมนต์และคอนสติติวชัน”

พระราชดำรัสดังกล่าวน่าจะจะเป็นพระราชดำริทางการเมืองของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เพิ่งมีขึ้นในปลายรัชกาล เพราะในปี 2445 นั้นยังไม่ปรากฏว่าพระองค์ทรงเห็นความจำเป็นของการมีรัฐสภาแต่ประการใด แต่อาจจะทรงเริ่มเห็นความสำคัญของปัญหาอยู่บ้าง ดังจะเห็นได้จากพระราชประสงค์ในการวางแผนการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่ทรงศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษ ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้สมเด็จพระยุพราช เตรียมพระองค์เพื่อทำความเข้าใจเรื่องรัฐธรรมนูญไว้ตั้งแต่เนิ่นๆ

เมื่อมีการกล่าวถึงแนวความคิดประชาธิปไตยในสมัยรัชกาลที่ 6 ตัวอย่างของเครื่องชี้ให้เห็นถึงการให้ความสนใจที่จะนำเอาระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมาใช้ ได้แก่ การอ้างถึงดุสิตธานี ว่า เป็นเมืองสมมติ มีธรรมนูญลักษณะการปกครองคณะนคราภิบาล และการสร้างดุสิตธานีขึ้นเป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะให้ดุสิตธานีเป็นก้าวแรก

²⁵ จรูญ สุภาพ. หลักรัฐศาสตร์ ภาคพิสดาร แนวทฤษฎีและประยุกต์. (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช , 2518)

ของการเตรียมตัวในการปกครองตนเองของทวยราษฎร์ แต่ก็ยังไม่มี ความพยายามที่จะปูพื้นฐาน การปกครองตนเองอย่างจริงจัง

ความสนใจในเรื่องระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งปรากฏขึ้นใน พ.ศ. 2461 ออกจะเป็นเรื่องแปลกไปจากพระราชดำริทางการเมืองที่มีอยู่ก่อนหน้านั้นมาก ที่น่าสังเกตก็คือ กบฏ ร.ศ. 130 คงจะเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่มีส่วนทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มตระหนักถึงความต้องการของข้าราชการที่ได้รับการศึกษา และอิทธิพลจากแนวความคิดตะวันตก ที่จะมียุทธศาสตร์การปกครองแบบใหม่ที่ทั้งที่ภายหลังการกบฏ ร.ศ. 130 และระหว่าง พ.ศ. 2454-2461 นั้น พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความโน้มเอียงไปในทางต่อต้านการนำระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยมาใช้ และยังทรงต่อต้านระบบสาธารณรัฐมากเป็นพิเศษอีกด้วย หนึ่งควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า การที่กบฏ ร.ศ. 130 ต้องการเปลี่ยนรูปการปกครองเป็นสาธารณรัฐ ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระทัยว่าเป็นการนำเอาลัทธิสังคมนิยมมาใช้ด้วย

ตามหลักฐานที่มีอยู่ โดยเฉพาะจดหมายเหตุรายวันส่วนพระองค์ที่มีการเปิดเผยแล้ว แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระทัยในแนวความคิด และระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยอย่างดี แต่ไม่ทรงเห็นด้วยกับระบบการปกครองแบบนี้ ทั้งทางด้านหลักการและการนำเอาหลักการมาใช้ในสังคมไทย ข้อที่น่าสังเกตก็คือทรงมีความรู้สึกว่าผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองนั้น มีความอิจฉาริษยาและค่านิ่งถึงผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าอย่างอื่น²⁶

ในส่วนที่เกี่ยวกับ ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระองค์ทรงยอมรับว่าเป็นการปกครองที่ไม่พึงปรารถนาเท่าใดนัก และเป็นการไม่แน่นอนว่า ระบอบการปกครองเช่นนี้จะ มีหลักประกันได้ว่า จะเป็นการปกครองที่ดี

พระองค์ทรงเห็นว่าการมีรัฐธรรมนูญดีกว่า มันคงกว่าสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ในขณะเดียวกันก็ทรงเห็นว่ามีแต่ในทางทฤษฎี เฉพาะที่เขียนไว้เป็นหลักการบนกระดาษ แต่เมื่อนำมาใช้ในทางปฏิบัติแล้ว มีข้อเสียหายมาก

²⁶ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย 2411-2475. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 54.

ในส่วนของ สังคมนิยมก็เช่นกัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการนำลัทธิสังคมนิยมมาใช้ในเมืองไทยจะเป็นเครื่องนำความแตกฉาน ความพินาศหายนามาสู่ชาติบ้านเมือง การปกครองบ้านเมืองตามลัทธิสังคมนิยมแท้จริงนั้นยังไม่อาจทำได้ และสังคมนิยมก็²⁷เป็นอันตรายต่อชาติและจะทำควมวุ่นวายยุ่งยากให้แก่ชาติจนถึงก่อให้เกิดจลาจลได้

เราอาจสรุปได้ว่า แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นไปในทางการนิยมนิยามระบบการปกครองแบบราชาธิปไตย และทรงเชื่อว่าระบบราชาธิปไตยเป็นรูปการปกครองที่ดี เหมาะสมกับสภาพของสังคมไทยในขณะนั้นมากที่สุด ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงเข้าพระทัยเป็นอย่างดีในหลักการของความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยม และทรงเห็นว่าในทางทฤษฎีหรือทางอุดมคติแล้วเป็นของดี แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ทรงเชื่อว่าในทางการปฏิบัติแล้วจะเป็นไปได้ตามหลักการ²⁸

อย่างไรก็ตาม แนวคิดหรือทัศนคติทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 นั้นแตกต่างกับแนวคิดนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายตรงข้ามอย่างเห็นได้ชัด เพราะโดยส่วนใหญ่แล้ว นักหนังสือพิมพ์ฝ่ายตรงข้ามต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองการปกครองของไทยเป็นแบบตะวันตกอย่างรวดเร็ว โดยมองเห็นว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบการปกครองที่ไม่เป็นธรรม และล้าสมัย ขัดกับแนวทางของอาณารายประเทศ

เกี่ยวกับแนวคิดเหล่านี้ รศ.จรรยา สุภาพ.(หลักรัฐศาสตร์ ภาคพิสดาร แนวทฤษฎีและประยุกต์ , 2518.) ได้เปรียบเทียบ ลัทธิเสรีนิยม สังคมนิยม และคอมมิวนิสต์ ในบทความ "ลัทธิการเมืองเปรียบเทียบ" ดังนี้

ประชาธิปไตย เป็นลัทธิและระบอบการเมืองการปกครองที่สำคัญ เป็นแม่บทของการปกครองในกลุ่มประเทศตะวันตก เนื่องจากลัทธิและระบอบนี้เป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม จึงมีผู้รับเอาไปใช้ในหลายส่วนของโลก ความหมายของประชาธิปไตย สามารถแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ความหมายแคบกับความหมายกว้าง

²⁷ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย 2411-2475. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ , 2523), หน้า 72.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

สำหรับความหมายแคบ ถือว่า ประชาธิปไตยเป็นเพียงรูปแบบการปกครองแบบหนึ่งเท่านั้น แต่มีลักษณะพิเศษ คือ ประชาชนในแต่ละประเทศมีสิทธิ อำนาจ และโอกาสที่จะเข้าควบคุมกิจการทางการเมืองของชาติ หรือประชาชนมีอำนาจปกครองตนเอง ส่วนในความหมายกว้าง ประชาธิปไตยจะหมายถึงปรัชญาของสังคมมนุษย์ หรือวิถีชีวิตที่ยึดถือ อุดมคติ และหลักการบางประการที่กำหนดแบบแผนแห่งพฤติกรรมระหว่างมนุษย์ในสังคม ในกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม²⁹

คำว่า “ประชาธิปไตย” อาจแบ่งออกได้เป็น 3 สถานะ ที่เรียกว่า “องค์สามของประชาธิปไตย” คือ

1. ประชาธิปไตย ในฐานะที่เป็น อุดมคติ
2. ประชาธิปไตย ในฐานะที่เป็น ระบบการเมือง และวิธีการจัดระเบียบการปกครอง
3. ประชาธิปไตย ในฐานะที่เป็น วิถีชีวิต หรือการดำเนินชีวิตประจำวัน

อุดมคติของประชาธิปไตย

1. มีศรัทธาและเชื่อมั่นในสติปัญญา เหตุผล และความสามารถของมนุษย์
2. เติบโตทุนอิสระภาพและเสรีภาพของมนุษย์
3. เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน หรือเสมอภาคกัน

จากอุดมคติดังกล่าว ก่อให้เกิดวิธีการบางประการที่สอดคล้องกับอุดมคตินั้นๆ คือ

1. นิยมใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยอาศัยหลักของเหตุผล แทนที่จะตัดสินด้วยกำลัง หรือความรุนแรง ให้ความสำคัญแก่ความเห็นซึ่งแตกต่างกันไป มีการแก้ปัญหาด้วยการคิดและถกเถียงกันอย่างเต็มที่ก่อนที่จะลงมติหรือหาข้อยุติ

2. นิยมกำหนดขอบเขตการใช้อำนาจของรัฐ และให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน โดยกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ

²⁹ จรูญ สุภาพ. หลักรัฐศาสตร์ ภาคพิสดาร แนวทฤษฎีและประยุกต์. (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช , 2518)

ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นระบบการเมือง

ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย หมายถึงระบบการเมืองที่มีลักษณะของการจัดรูปและความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครองประเภทหนึ่ง มีลักษณะพิเศษที่เรียกว่า ลักษณะของการปกครองแบบประชาธิปไตย คือ

1.เป็นระบบการเมืองที่ถือว่าอำนาจเป็นของประชาชนหรือมาจากประชาชน รัฐบาลเป็นเพียงผู้ได้รับมอบอำนาจให้ทำหน้าที่ปกครองแทนประชาชนเท่านั้น และประชาชนมีโอกาสเปลี่ยนแปลงผู้ใช้อำนาจแทนตนได้ ตามกำหนดวาระทุกๆ 4 หรือ 5 ปี มิใช่เลือกตั้งเพียงครั้งเดียวเป็นผู้แทนไปตลอดชีวิต

2.เป็นการปกครองโดยประชาชน กล่าวคือ เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในการปกครองในรูปต่างๆ เช่น ออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรระดับท้องถิ่น(เทศบาล) แสดงความเห็นต่อการบริหารงานของรัฐบาล เสนอข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลแสดงประชามติ เป็นต้น

3.เป็นการปกครองเพื่อประชาชน กล่าวคือ ปกครองประเทศโดยคำนึงถึงประโยชน์สุขของประชาชน ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ของผู้มีอำนาจในคณะรัฐบาล หรือกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ นอกจากนั้นรัฐบาลยังมีอยู่เพื่อรับใช้ประชาชนไม่ใช่ประชาชนต้องเสียสละทุกอย่างเพื่อรัฐ ดังที่เป็นอยู่ในการปกครองแบบฟาสซิสต์ ซึ่งถือว่าประชาชนเป็นบ่าว รัฐบาลเป็นนาย การปกครองแบบประชาธิปไตยจึงกำหนดให้รัฐบาลมีอำนาจจำกัดปล่อยให้เอกชนดำเนินกิจการและดำเนินชีวิตด้านต่างๆเองอย่างอิสระ โดยเข้าก้าวก่ายแทรกแซงให้น้อยที่สุด นอกจากในกรณีที่กิจการนั้นๆเอกชนไม่สามารถทำได้เอง และเห็นว่าเมื่อรัฐดำเนินการเองแล้วจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อส่วนรวมมากขึ้นเท่านั้น

4.เป็นการปกครองที่ยึดหลักกฎหมาย รัฐบาลเป็นผู้ปกครองที่เคารพกฎหมาย และปฏิบัติตามภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมาย ประชาชนทุกคนต้องอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายในฐานะที่เท่าเทียมกัน แม้ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ชั้นสูงของรัฐบาลก็หาไม่มีอภิสิทธิ์ทางกฎหมายแต่อย่างใด
ไม่³⁰

³⁰ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, พื้นฐานการเมืองและการปกครองของไทย. (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ ,2520)

ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต

การปกครองระบอบประชาธิปไตยอาจจะมีอยู่แต่เพียงรูปแบบ ไม่สามารถประสบความสำเร็จได้ ถ้าปราศจากเสียซึ่งปัจจัยประการที่สามคือคุณลักษณะอันเป็นประชาธิปไตยของประชาชนในชาติ ได้แก่ จิตใจ บุคลิกภาพ ค่านิยมและวิถีชีวิตที่เรียกว่าวัฒนธรรมทางการเมืองระบอบประชาธิปไตย

วัฒนธรรมทางการเมือง หรือการมีจิตใจแบบประชาธิปไตย มีลักษณะดังนี้คือ

1.คนส่วนใหญ่ในสังคมจะต้องมีอุดมคติร่วมกัน ยอมรับและสนับสนุนหลักการปกครองประชาธิปไตย และเห็นพ้องต้องกันว่าวิธีการของประชาธิปไตยดีกว่าวิธีการปกครองแบบอื่น เช่น แบบเผด็จการ เป็นต้น

2.เห็นความสำคัญ และศักดิ์ศรีของบุคคล เชื่อมั่นในความเสมอภาคของบุคคล รู้จักการเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากความคิดความเชื่อของตน ออกถ้อยและให้โอกาสบุคคลอื่นได้คิด และได้กระทำตามความคิดความเชื่อของเขา ตราบเท่าที่ยังไม่กระทบกระเทือนหรือรบกวนสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น

3.เคารพในกติกาประชาธิปไตย และถือปฏิบัติตามกติกานั้น ดังนี้

3.1.ทุกคนทุกฝ่ายจะต้องยึดมั่นในค่านิยมทางประชาธิปไตย คือจะต้องมีศรัทธาและเชื่อว่าวิถีทางประชาธิปไตยเป็นวิถีทางที่เหมาะสมในการตกลงแก้ไขปัญหาของส่วนรวม

3.2.ต้องยอมรับให้มีการแข่งขันกันโดยเสรีในทางความคิด กล่าวคือ ยอมให้ประชาชนทั่วไปมีเสรีภาพการแสดงความคิดเห็น

3.3.ยอมรับนับถือการปกครองโดยฝ่ายข้างมาก และคุ้มครองสิทธิของฝ่ายข้างน้อย

3.4.ให้มีการเลือกตั้งโดยเสรี เพื่อให้ได้มาซึ่งผู้แทนไปทำหน้าที่ปกครองประเทศแทนปวงชน เรียกประชาธิปไตยแบบนี้ว่า ประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน เพราะประชาชนมีจำนวนมากไม่อาจใช้ประชาธิปไตยโดยตรงอย่างสมัยนครรัฐเอเธนส์ ซึ่งประชาชนไปประชุมวินิจฉัยนโยบายของรัฐโดยตรงที่ตลาด Agora ได้

3.5.เปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงมติมหาชน วิพากษ์วิจารณ์กิจกรรมของรัฐโดยอาศัยสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ที่ชุมนุมสาธารณะได้ ประชามตินี้ถือว่ามีความสำคัญต่อประชาธิปไตยมาก ที่เรียกว่า "การเมืองนอกสภา" เพราะถ้าประชาชนเลือกตั้งผู้แทนเสร็จแล้วก็ปล่อยให้ผู้แทนทำหน้าที่ไปโดยไม่เอาธุระ ก็จะเป็นประชาธิปไตยแบบที่ Rousseau เรียกว่า ประชาธิปไตยทาส เนื่องจากประชาชนมีโอกาสเป็นเจ้าของประชาธิปไตยเพียงวันเดียวคือวันเลือกตั้งเท่านั้น

3.6. ถือหลักการปกครองโดยกฎหมาย กล่าวคือต้องยึดถือกฎหมายเป็นหลักในการปกครองและการบริหารประเทศ ถือว่ากฎหมายมีความสำคัญยิ่งกว่าคนผู้เป็นผู้ปกครอง นี้คือรากฐานของการปกครองที่เรียกว่า "หลักการปกครองโดยธรรม"

3.7. ยอมรับหลักการและวิธีการประสานความคิด และประสานประโยชน์ กล่าวคือประชาชนรู้จักใช้วิธีการประนีประนอมความคิดและผลประโยชน์เข้าหากันเพื่อแก้ปัญหาส่วนรวมและส่วนตัว คุณลักษณะนี้เป็นสิ่งจำเป็นมากที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นเป็นอุปนิสัยของคนชาติ เพราะจะช่วยให้ผู้คนหาวิธีแก้ปัญหาโดยสันติวิธี หลีกเลี่ยงการใช้กำลังหรือยึดหลัก "อำนาจเป็นธรรม" ซึ่งเป็นวิธีการของระบอบเผด็จการ

4. สนใจกิจการของบ้านเมืองและสนใจเข้ามีส่วนร่วมในการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไปลงคะแนนเสียง และติดตามการปฏิบัติภารกิจต่างๆของรัฐบาลว่ากระทำไปสอดคล้องกับเจตนารมณ์และผลประโยชน์ของประชาชนหรือไม่

5. มีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตน ไม่มุ่งทวงสิทธิและเสรีภาพโดยไม่นำพาต่อหน้าที่และความรับผิดชอบของพลเมือง เช่น การปฏิบัติตามกฎหมาย เคารพกฎหมายเสียภาษี และอุทิศตนเป็นทหารเพื่อป้องกันประเทศ เป็นต้น

6. เป็นผู้มองโลกในแง่ดี มีความไว้วางใจผู้อื่น เพื่อสร้างบรรยากาศอันดีต่อการร่วมมือกันสร้างสรรค์สังคม และพร้อมที่จะใช้วิธีประนีประนอมเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น ต้องยอมรับว่าการแก้ปัญหาด้วยวิธีการแบบประชาธิปไตยมักจะไม่รวดเร็วทันใจเหมือนวิธีการเผด็จการ แต่ผลลัพธ์มักจะเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย

7. รู้จักวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล และเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์แบบที่เรียกว่า "ติเพื่อก่อ" ไม่ใช่ "ติเพื่อทำลาย" การรู้จักวิพากษ์วิจารณ์ต้องกระทำอยู่เป็นนิสัยในชีวิตประจำวัน ในครอบครัว โรงเรียน มหาวิทยาลัย ฯลฯ การมีความคิดเห็นเป็นของตนเองและกล้าแสดงออกเช่นนี้เป็นสิ่งจำเป็น เพราะการทำให้ทุกคนมีเสรีภาพ แต่ไม่ยอมใช้เสรีภาพนั้นก็เท่ากับไม่เกิดผลอะไรเลย การยอมคล้อยตามเชื่อฟังคนง่าย ๆ โดยไม่คิดไตร่ตรองหาเหตุผลด้วยตนเองนั้นเป็นคุณสมบัติที่เหมาะสมกับระบอบเผด็จการ

8. ต้องมีบุคลิกภาพที่ไม่เป็นเผด็จการทางความคิดและการกระทำ กล่าวคือ ไม่นิยมการใช้อำนาจเด็ดขาดหรือมอบอำนาจเด็ดขาดให้แก่ผู้นำเพียงคนเดียวในลักษณะ "เชื่อผู้นำชาติพ้นภัย" เป็นต้น

อย่างไรก็ดี เนื่องจากประชาธิปไตยมีความหมายที่กว้างขวางมาก ฉะนั้น ในทางปฏิบัติจึงมีการแบ่งประเภทประชาธิปไตยอย่างกว้างๆ ออกเป็น

1. เสรีนิยม

2. สังคมนิยม

ที่แบ่งออกเช่นนี้ เพราะถือเอา "จุดเน้น" ที่แต่ละส่วนยึดเอาเป็นสาระสำคัญในเนื้อหาจุดหมายปลายทางและนโยบายของงานเป็นเกณฑ์ จุดเน้นดังกล่าวทำให้ระบอบประชาธิปไตยย่อยสองส่วนนี้แตกต่างกันในบางลักษณะ แต่หลักการขั้นมูลฐานก็ยังคงเป็นแบบเดียวกัน คือ ต้องการให้ประชาชนมีอำนาจทางการเมืองการปกครอง

เสรีนิยม

คำว่า "เสรีนิยม" กับคำว่า "ปัจเจกชนนิยม" นี้ ในบางโอกาสอาจใช้แทนที่กันได้ หลักเสรีนิยมที่มีมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ในขั้นแรกนั้นผู้ที่ยึดถือในหลักเสรีนิยม ต่างยกย่องและถือว่าสิทธิตามธรรมชาติและกฎธรรมชาติเป็นเนื้อหาสาระสำคัญยิ่ง กฎธรรมชาติเป็นเครื่องกำหนดความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรมระหว่างมนุษย์ในสังคม เสรีนิยมแบบเก่าที่ยึดหลักดังกล่าวข้างต้น เรียกได้ว่าเป็น "อนุรักษนิยม" สำหรับพวกเสรีนิยมในยุคใหม่นี้ แม้ว่าโดยทั่วไปแล้วจะให้ความสำคัญแก่สิทธิ เสรีภาพของมนุษย์ แต่ก็ถือได้ว่าสังคมและโลกได้ผันแปรไปมาก จำเป็นที่จะต้องปรับปรุงเนื้อหาสาระบางประการให้สอดคล้องกับกาลสมัย อย่างไรก็ตาม ทั้งเสรีนิยมยุคเก่าและเสรีนิยมยุคใหม่รับรองและยกย่อง ตลอดจนมุ่งมั่นที่จะรักษาเสรีภาพส่วนบุคคล

ความแตกต่างระหว่างเสรีนิยม 2 ยุคนี้ก็คือ พวกยุคเก่าเอาหลักธรรมชาติ บรรทัดฐานแห่งเสรีภาพ ซึ่งเป็นการตีความหมายเสรีภาพอย่างกว้างขวางยิ่ง ส่วนยุคใหม่แม้ยอมรับว่าเสรีภาพของมนุษย์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเป็นหัวใจสำคัญของการเมืองการปกครอง แต่ก็ควรจะมีขอบเขตที่เหมาะสมที่สามารถนำมาปฏิบัติได้จริง พวกเสรีนิยมยุคเก่า ด้วยเหตุที่เชื่อในความหมายอันกว้างขวางของเสรีภาพ จึงต่อต้านการแทรกแซงของรัฐบาลในกิจการต่างๆ ของท้องถิ่นและประชาชน แม้แต่การช่วยเหลือของรัฐบาลที่ให้กับประชาชนหรือหน่วยการปกครองท้องถิ่น ก็ถือว่าการละเมิดสิทธิของประชาชน การกระทำใดๆ ที่เป็นการจำกัดเสรีภาพของประชาชน ไม่ว่าจะมากน้อย เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาทั้งสิ้น แต่พวกเสรีนิยมปัจจุบันกลับถือว่า เสรีภาพนั้นในบางครั้งอาจเกิดได้ก็ด้วยการที่จะให้รัฐบาลเข้ามาจัดการหรือดำเนินการเพื่อประโยชน์ของประชาชน พวกเสรีนิยมยุคเดิมจะมีแนวความคิดไปในทางเดียว และไม่ยอมประนีประนอมหรือลดหย่อนความเชื่อของตน พวกเสรีนิยมยุคใหม่มีความคิดไปในทางประยุกต์หลักเสรีภาพให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางการเมืองสมัย

ใหม่ ฉะนั้นแนวโน้มประนีประนอม ผสมผสานหลักสิทธิและความสำคัญของบุคคล ให้เข้ากับ บทบาทและอำนาจรัฐบาล เสรีนิยมเท่าที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันในแต่ละประเทศอาจมีความแตกต่างกันบ้าง ทั้งนี้แล้วแต่สภาพและความจำเป็นของแต่ละประเทศ ผู้รู้บางท่านถือว่าลัทธิเสรีนิยมนี้ยังไม่มีเนื้อหาสาระที่แน่นอนพอจะถือได้ว่า เป็นลัทธิที่มีความเป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง เสรีนิยมเป็นแต่แนวความคิดที่เป็นที่นิยมกันโดยทั่วไป แต่ไม่มี "สูตร" ที่ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องนี้ซึ่งต่างกับลัทธิอื่น เช่น ลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีหลักเกณฑ์เป้าหมายของตนเองโดยเฉพาะ ความหมายของเสรีนิยมเป็นเรื่องของแต่ละชุมชน อาจจะกำหนดขึ้นโดยเสรีตามที่ตนเห็นสมควร ประเทศที่ใช้หลักเสรีนิยมมักมีลักษณะคล้ายกันประการหนึ่ง คือ มุ่งให้ประชาชนได้รับเสรีภาพทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ เสรีภาพทั้งสองด้าน อาจเรียกว่าเป็นเอกลักษณ์ของเสรีนิยมก็ได้

อย่างไรก็ดี หากจะลองศึกษาหลักการกว้างๆของเสรีนิยมแล้วก็อาจจะแยกแยะออกเป็นข้อๆ ดังนี้

1. นิยมเสรีภาพ ถือว่าเสรีภาพเป็นคุณลักษณะที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิดและจะล่วงละเมิดมิได้
2. เสรีภาพที่เป็นหัวใจสำคัญ ได้แก่ เสรีภาพในชีวิต ทรัพย์สิน ร่างกาย ความคิดเห็น และเสรีภาพทางการเมือง
3. รัฐบาลจะต้องไม่แทรกแซงและเข้าควบคุม หรือจำกัดเสรีภาพของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสรีภาพในทรัพย์สิน เสรีภาพในทางเศรษฐกิจ และเสรีภาพในทางการเมือง
4. ในบางยุคพวกเสรีนิยมไปไกลถึงขนาดที่ถือว่าปล่อยให้มนุษย์อยู่โดยเสรี และธรรมชาติจะเป็นเครื่องกำหนดความเป็นไปของมนุษย์เอง
5. รัฐในลัทธิเสรีนิยมแม้จะเป็นสิ่งที่จำเป็นแต่ไม่ควรจะมีอำนาจมาก รัฐบาลในฐานะที่เป็นเครื่องมือของรัฐก็ควรจะมีอำนาจจำกัดเฉพาะในกิจการสำคัญที่บุคคลไม่สามารถจัดหาหรือดำเนินการได้เอง รัฐอาจจะจัดการเกี่ยวกับการป้องกันประเทศ รัฐบาลมีหน้าที่ในการสร้างกำลังป้องกันประเทศ ป้องกันอาชญากรรม ควบคุมให้นิติกรรมระหว่างบุคคลมีผลใช้บังคับได้
6. ในกิจการทางเศรษฐกิจ เช่น การลงทุน การผลิต การจำหน่ายแจก การจัดการ การดำเนินการ และการกระทำต่างๆอันจำเป็นต่อการรักษาผลประโยชน์ หรือเพิ่มพูนผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของบุคคล
7. ลัทธิเสรีนิยมมุ่งที่จะกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับเศรษฐกิจ โดยยึดหลักแห่งเสรีภาพเป็นมาตรฐานสำคัญ คือ การเมืองจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการทางเศรษฐกิจเท่าที่จำเป็นจริงๆเท่านั้น พวกเสรีนิยมรับว่า ความจำเป็นของความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับเศรษฐกิจนี้มีอยู่จะละเลยไม่ได้ และจะต้องเป็นความสัมพันธ์ที่จะมุ่งรักษาและส่งเสริมเสรีภาพทางเศรษฐกิจ

เพื่อให้บุคคลได้มีเสรีภาพทางเศรษฐกิจที่สมบูรณ์เต็มที่ รัฐบาลจึงต้องมีหน้าที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ให้ความคุ้มครองกิจการและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของประชาชนโดยทั่วไป

8. ในทางการเมือง เสรีนิยมต้องให้ประชาชนได้มีเสรีภาพในการปกครองตนเอง แสดงความคิดเห็นและดำเนินการต่างๆ ในทางการเมืองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้ประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจประชาธิปไตยและเป็นเจ้าของประเทศอย่างเต็มที่

กล่าวโดยสรุป ลัทธิเสรีนิยมต้องการให้มีเสรีภาพทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง มุ่งส่งเสริมความเป็นตัวของตัวเองของเอกชน ให้เอกชนมีอำนาจอธิปไตย และมีสิทธิดำเนินการทุกอย่างตามที่ตนคิดว่ามีประโยชน์มากที่สุด ยกย่องคุณค่าของบุคคล อำนาจของรัฐบาลควรจะถูกจำกัดมิให้เข้ามาแทรกแซงหรือขัดขวางความเจริญของบุคคล หน้าที่รัฐบาลมีแต่เพียงการป้องกันชีวิตและเสรีภาพของประชาชนให้พ้นจากการรุกรานของรัฐอื่น และปกป้องทรัพย์สินของเอกชน รัฐพึงมีรัฐธรรมนูญเพื่อจำกัดบทบาทและความรับผิดชอบของรัฐบาล

สังคมนิยม

สังคมนิยมเป็นระบอบย่อยอีกส่วนหนึ่งของประชาธิปไตย อาจถือได้ว่าสังคมนิยมถือกำเนิดขึ้นมาจากหลักเสรีนิยม เสรีนิยมเป็นแนวความคิดดั้งเดิมของประชาธิปไตย แต่เมื่อนำเอาหลักเสรีนิยมมาใช้ปฏิบัติก็มีข้อขัดข้องบางประการ ฉะนั้น สังคมนิยมก็เป็นทางแก้ทางหนึ่งของระบอบเสรีนิยม แต่โดยหลักการชั้นมูลฐานแล้ว ถือว่าทั้งเสรีนิยมและสังคมนิยมเป็นระบอบประชาธิปไตยทั้งสิ้น คงมีสาระบางประการเท่านั้นที่ทำให้ระบอบย่อยสองระบอบนี้แตกต่างกันออกไป

อย่างไรก็ดี สังคมนิยมในฐานะที่เป็นลัทธิหรือระบอบการเมือง ถือว่าเพิ่งเกิดขึ้นภายหลังระบอบเสรีนิยมในยุคใหม่คือ อุตสาหกรรมนี้เอง แม้แต่คำว่า "สังคมนิยม" ก็เกิดขึ้นในระหว่าง ค.ศ. 1771-1858 ผู้ที่ใช้คำนี้เป็นคนแรกคือ โรเบิร์ต โอเวน ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นผู้ให้กำเนิด "สังคมนิยม" ในประเทศอังกฤษ เพราะในยุคนี้เอง สังคมนิยมมีหลักการที่อาจนำไปปฏิบัติได้จริงจัง และมีอิทธิพลต่อการกำหนดจุดหมายปลายทาง นโยบาย บทบาท อำนาจ รวมตลอดถึงกลไกของรัฐบาลและรัฐเป็นส่วนรวม

สังคมนิยมมีวัตถุประสงค์สำคัญหลายอย่าง เช่น

1. ต้องการให้สังคมนิยมมีความรับผิดชอบที่จะให้ความยุติธรรมครอบคลุมภาคแก่บุคคลโดยทั่วไป ไม่ควรให้ประโยชน์ต่อเอกชนกลุ่มใดโดยเฉพาะ
2. ต้องการรัฐบาลควรที่จะกำหนดระบบเศรษฐกิจที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม มิใช่เป็นประโยชน์ต่อบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง
3. ต้องการให้มนุษย์ได้รับประโยชน์เท่าเทียมกันจากการผลิตและผลผลิตของสังคมนิยม โดยมีคำนึงถึงสถานภาพของบุคคล ไม่ต้องการให้บุคคลใดมีสิทธิพิเศษในระบบเศรษฐกิจและได้รับส่วนแบ่งจากการผลิตมากกว่าสมาชิกคนอื่น ๆ

ฉะนั้น แนวความคิดของ "สังคมนิยม" จึงแตกต่างจาก "เสรีนิยม" หลายประการ กล่าวคือ

1. เสรีนิยมต้องการให้เอกชนมีเสรีภาพโดยสมบูรณ์ แต่สังคมนิยมถือว่าบุคคลควรจะทำเท่าเทียมกัน ไม่ควรแตกต่างกัน
2. เสรีนิยมต้องการให้มีระบบเศรษฐกิจที่แต่ละคนสามารถมีวัตถุประสงค์ของตนเอง บรรลุวัตถุประสงค์ตามวิธีที่ตนคิดว่าถูกต้องที่สุด พึ่งได้รับประโยชน์เมื่อตนเองสามารถทำงานได้สำเร็จ สังคมนิยมถือว่า เศรษฐกิจและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไม่ควรเป็นเรื่องของบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นสิ่งที่บุคคลทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมทั้งในแง่ของการดำเนินงานและการได้ประโยชน์
3. เสรีนิยมถือว่า ระบบเศรษฐกิจที่มีเสรีภาพเปิดโอกาสให้มีการแข่งขันระหว่างกัน เป็นวิถีทางดีที่สุดที่จะทำให้เกิดการผลิตในปริมาณที่มากมาย และได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ สังคมนิยมถือว่า การแข่งขันทำให้เกิดการสูญเปล่าและเป็นอันตรายต่อสังคมนิยม ฉะนั้นควรจะยกเลิกการแข่งขันโดยสิ้นเชิง
4. เสรีนิยมถือว่ารัฐบาลควรจะเป็นผู้ตัดสินในระบบเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันนี้ โดยรัฐบาลเป็นผู้ให้ความยุติธรรมและปล่อยให้การแข่งขันสิ้นสุดโดยตัวของมันเอง สังคมนิยมไม่ต้องการให้รัฐบาลสนับสนุนให้มีการแข่งขัน
5. เสรีนิยมเชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนควรจะรับผิดชอบต่อสวัสดิการทางเศรษฐกิจของตนเอง สังคมนิยมได้เถียงว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะให้แต่ละคนมีความสามารถเช่นนั้น สังคมนิยมต่างหากที่จะเป็นผู้ให้ประกันด้านสวัสดิการ

อย่างไรก็ตามลัทธิสังคมนิยมนั้น อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆคือ สังคมนิยมแบบประชาธิปไตย (Democratic socialism) กับสังคมนิยมที่ใช้อำนาจ (Totalitarian socialism) หรือ สังคมนิยมปฏิวัติ (Revolutionary socialism)

สังคมนิยมทั้งสองแบบ แม้จะมีแนวความคิดในเรื่องของผลประโยชน์ส่วนรวม แต่ก็มีสาระสำคัญไม่เหมือนกัน เพราะสังคมนิยมปฏิวัติ หมายรวมถึงระบอบฟาสซิสต์ นาซี และมาร์กซิสต์ หรือคอมมิวนิสต์

ความแตกต่างระหว่างสังคมนิยมประชาธิปไตยกับสังคมนิยมแบบปฏิวัติ มีดังนี้

1. *สังคมนิยมประชาธิปไตย* ต้องการให้กฎเกณฑ์ข้อบังคับใดๆ ที่เกี่ยวกับประโยชน์ของส่วนรวม สวัสดิการ หรือกิจการของสังคม กำหนดขึ้นโดยวิถีทางของประชาธิปไตย เช่น โดยรัฐบาลและรัฐสภาที่มาจากประชาชน แต่*สังคมนิยมปฏิวัติ* ถือว่ากฎเกณฑ์ทั้งปวงจะต้องมาจากชนชั้นผู้นำหรือพรรคเดียวที่ผูกขาดอำนาจในการปกครองประเทศ

2. *สังคมนิยมประชาธิปไตย* นิยมกระบวนการและหลักการปกครองตนเองของประชาชนของประชาชนที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ และอยู่ในอำนาจเท่าที่ประชาชนยินยอม แต่*สังคมนิยมปฏิวัติ* ต้องการใช้อำนาจและกำลังรุนแรงและมุ่งหวังที่จะปกครองประเทศตลอดไป

3. *สังคมนิยมประชาธิปไตย* ต้องการแข่งขันทางการเมืองกับกลุ่ม หรือพรรคการเมืองอื่นโดยเสรีและหวังจะผลัดกันเข้ามามีอำนาจตามที่ประชาชนออกเสียงสนับสนุน แต่*สังคมนิยมปฏิวัติ* ไม่ต้องการมีอำนาจร่วมกับกลุ่มอื่นๆ แต่ต้องการผูกขาดอำนาจในการปกครอง

4. *สังคมนิยมประชาธิปไตย* มุ่งเอาชนะทางการเมืองด้วยการมีเสียงข้างมากในสภา แต่*สังคมนิยมปฏิวัติ* มุ่งเอาชนะทางการเมืองด้วยการสร้างความรู้สึกในการต่อสู้ระหว่างชนชั้นและต้องการให้มีชนชั้นเดียว คือ ชนชั้นกรรมาชีพ

5. *สังคมนิยมประชาธิปไตย* ถือว่าการให้ส่วนรวมหรือสาธารณชนเป็นเจ้าของ หรือมีกรรมสิทธิ์ ในการผลิตทางเศรษฐกิจนั้นจะค่อยเป็นค่อยไป เช่น กิจการใดๆ ที่จะให้ส่วนรวมหรือรัฐเข้าจัดทำนั้นจะต้องดูความจำเป็นและความเหมาะสมและจะต้องทำทีละอย่าง เมื่อรัฐจะดำเนินการจะต้องพิจารณาว่ามีผลดีหรือไม่ ทำได้จริงหรือไม่ มีประโยชน์หรือไม่ รัฐสมควรเข้าดำเนินการในอุตสาหกรรมหรือการจัดบริการนั้นเพียงไร แต่*สังคมนิยมปฏิวัติ* ต้องการให้มีการโอนกิจการในการผลิตทั้งปวงเป็นของรัฐโดยฉับพลันทันที โดยไม่จำเป็นต้องเสียค่าตอบแทนให้แก่เอกชน

6. *สังคมนิยมประชาธิปไตย* ถือหลักประชาธิปไตยเสียงข้างมาก และการตัดสินใจโดยเสียงของประชาชน ประชาชนเป็นเจ้าของอธิปไตยและมีส่วนสำคัญทางการเมือง แต่*สังคมนิยมปฏิวัติ* ถือว่าประชาชนหรือชนชั้นกรรมาชีพส่วนใหญ่ยังหย่อนในเรื่องแนวความคิด ฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ของชนกลุ่มน้อยคือพรรคจะต้องนำชนชั้นกรรมาชีพและประชาชน แต่ผู้ที่จะนำและกำหนดนโยบายก็ได้แก่ชนชั้นนำในพรรคอันเป็นกลุ่มเล็กลงไปอีก

7. *สังคมนิยมประชาธิปไตย* ถือหลักการชั่งใจความสมัครใจและความยินยอมของประชาชนในการดำเนินการต่างๆ แม้ว่าการนั้นจะเป็นการจำกัดสิทธิของประชาชนก็ตาม แต่ถ้า

หากประชาชนยินยอมแล้วก็คือว่าเป็นเจตนารมณ์ของประชาชน แต่สังคมนิยมปฏิวัติ ถือว่ากรรมกรอยู่ภายใต้อำนาจของระบอบนายทุน นายทุนเป็นพวกมีอิทธิพลและเป็นพวกไม่ซื่อตรง ฉะนั้นจึงมีหนทางเดียวคือ ต้องใช้วิธีการใช้กำลังทำลายระบบเศรษฐกิจแบบนายทุนเพื่อทำลายนายทุน การใช้กำลังจึงเป็นสิ่งสมควร

สังคมนิยมมีหลักการสำคัญที่พอจะสรุปได้กว้างๆ ดังนี้

1. เชื่อในหลักการและกระบวนการของประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งถือว่า ประชาชนมีสิทธิและอำนาจในการปกครองตนเองอย่างเต็มที่
2. ยกย่องและรักษาสีทธิเสรีภาพทางการเมืองของบุคคล
3. ปรับปรุงสิทธิเสรีภาพทางเศรษฐกิจของบุคคลเท่าที่จำเป็น เพื่อให้สอดคล้องกับประโยชน์ของส่วนรวม ในการปรับปรุงนี้อาจจำเป็นต้องจำกัดเสรีภาพทางเศรษฐกิจบางประเภทของเอกชน แต่ทั้งนี้ก็โดยมุ่งหวังที่จะให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับความเป็นธรรมในทางเศรษฐกิจ การจำกัดเสรีภาพดังกล่าวจะกระทำได้อีกด้วยความยินยอมของประชาชนนั่นเอง
4. มนุษย์ควรจะมีส่วนที่จะได้รับประโยชน์จากสังคมโดยเท่าเทียมกัน
5. ความบกพร่องของโครงสร้างทางสังคม การแสวงหาผลกำไรส่วนตัว การที่บุคคลเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในการลงทุนทุกประการ ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องรายได้ โอกาส และสถานภาพในทางสังคม เพราะผู้ที่เป็นเจ้าของการผลิตหรือเจ้าของทุนย่อมได้รับประโยชน์มาก ฉะนั้น จะต้องแก้ไขความบกพร่องดังกล่าวด้วยการให้รัฐเป็นผู้ให้หลักประกันในการดำรงชีวิต การศึกษา การทำงาน สุขภาพ ความปลอดภัย และอื่นๆที่จำเป็น ด้วยการแบ่งปันผลประโยชน์จากผู้ที่มิฐานะทางเศรษฐกิจนำมาใช้จ่าย เพื่อบำบัดความต้องการของคนส่วนใหญ่ที่ต้องการความช่วยเหลือ
6. ให้ชุมชนมีกรรมสิทธิ์ร่วมกันในกิจการอันจำเป็นร่วมกัน ด้วยการโอนกิจการบางอย่างของรัฐ กิจการเหล่านี้รัฐจะเข้าดำเนินการเพื่อให้บังเกิดผลเป็นประโยชน์ต่อประชาชนทั่วไป
7. จัดให้มีสวัสดิการทางสังคมเพื่อให้ความคุ้มครองและให้บริการที่จำเป็นแก่ประชาชน
8. ลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนด้วยการจัดระบบการเก็บภาษีที่ยุติธรรม³¹

แต่ถึงแม้อิทธิพลและแนวคิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบใหม่ไม่ว่าจะเป็นประชาธิปไตย หรือแม้กระทั่งสังคมนิยมคอมมิวนิสต์จากบรรดาปัญญาชนคนรุ่นใหม่ รวมทั้งนัก

³¹ จรูญ สุภาพ, หลักรัฐศาสตร์ ภาคพิสดาร แนวทฤษฎีและประยุกต์. (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช ,2518)

หนังสือพิมพ์ฝ่ายประชาชนหลายคนจะค่อนข้างเร่งเร้าและรุนแรง แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ผู้ทรงมีสิทธิขาดในการปกครองประเทศก็ยังคงแนวคิดเดิม คือ เห็นว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งพระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจสูงสุดเพื่อที่จะสามารถทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินนั้น เหมาะสมกับสังคมไทยในช่วงเวลานั้นมากที่สุด

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเชื่อว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะเป็นระบอบการปกครองที่จะทำให้พระองค์มีพระราชอำนาจเต็มเหนือราษฎรทุกคนในพระราชอาณาจักรโดยไม่ต้องผ่านเจ้าเมืองหรือเจ้าขุนมูลนาย และจะทำให้ความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาและปรับปรุงประเทศตามแนวพระราชดำริของพระองค์เป็นความจริง เพราะตามร่างพระกฤษฎีกาว่าด้วยราชประเพณี ระบุไว้ว่า

"พระเจ้าแผ่นดินยัง... มีพระราชอาณาสิทธิเด็ดขาดโดยพระราชหฤทัยไม่มีสิ่งใดยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีกแล้ว พระเจ้าแผ่นดินมีพระศักดิ์านุภาพเป็น อาทิเช่น ๑)ยอมเป็นเจ้าเป็นใหญ่ผู้ปกครองแผ่นดินที่พึงที่พำนักของอาณาประชาราษฎร์ ๒)เป็นที่เกิดแห่งความยุติธรรม ๓)เป็นที่เกิดแห่งยศฐานันดรศักดิ์ ๔)เป็นจอมพลพลโยธาที่ระดับทุกชั้นใหญ่ของบ้านเมืองโดยสงคราม ๕)จะเป็นไมตรีกับประเทศใดประเทศหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินจะทรงการอันใดไม่มีผิด ไม่มีอำนาจอันใดจะพิจารณาทำโทษได้เลย..."³²

อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดและปลูกฝังความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้เดียวที่จะกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างในรัฐก็ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ภายหลังจากได้มีการก่อตัวของผู้มีแนวความคิดแบบใหม่เกิดขึ้น

³² ห.จ.ช.,ร.5 บ.14/5 ราชประเพณีกรุงสยาม (ม.ท.) ร.5 0.2/8 ร่างกฤษฎีกาว่าด้วยราชประเพณีกรุงสยาม อ้างถึงใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 153.

5. กรอบความคิดเกี่ยวกับบรรทัดฐานประเพณี ค่านิยมของสังคมไทยในสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

โดยสภาพของมนุษย์ เมื่อมีความเป็นอยู่แบบรวมกันเป็นกลุ่ม เป็นพวก เป็นหมู่ หรือเรียกกันว่ามีกรรมร่วมกันเป็นสังคมแล้วนั้น จำเป็นที่สังคมนั้นๆจะต้องมีระเบียบ มีกฎเกณฑ์อันจะเป็นแนวทางควบคุมสัมพันธ์ภาพของบุคคลในสังคม และควบคุมพฤติกรรมของคนเหล่านั้น ทั้งนี้ก็เพื่อความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้าของสังคมเป็นสำคัญ

ในการจัดระเบียบสังคมไทยแต่โบราณเพื่อมิให้ผู้คนแตกหมู่ แตกพวกซึ่งจะยากแก่การควบคุมดูแลหรือเรียกระดมพลให้เป็นไปได้อย่างรวดเร็วเมื่อเกิดสงคราม³³ และเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและอยู่ร่วมกันได้ จึงมีการนำตำแหน่ง อำนาจ สิ่งของมีค่ามาเสนอเป็นการตอบแทน จนการกระทำดังกล่าวฝังรากลึกกลายเป็นประเพณี ค่านิยมของสังคมไทยไปโดยไม่รู้ตัว

เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า คนไทยมีค่านิยมในการนับถือ "เงิน" จนทำให้เกิดปรากฏการณ์บางอย่างขึ้นในประเทศไทย คือ บุคคลบางคนจะกระทำทุกอย่างโดยไม่คำนึงถึงว่าจะผิดกฎหมาย หรือศีลธรรมหรือไม่ ขอให้ได้เงินมาเป็นพอ นอกจากนั้น บุคคลที่มีเงินก็จะได้รับการยกย่องและเคารพนับถืออย่างกว้างขวางโดยไม่คำนึงถึงว่าเขาผู้นั้นจะได้เงินมาด้วยวิธีใด

นอกจากเงินแล้ว สังคมไทยยังเป็นสังคมที่ยกย่องอำนาจ อาจกล่าวได้ว่าการต่อสู้ทางการเมืองเป็นการต่อสู้เพื่อ "อำนาจ" อย่างแท้จริง สังคมไทยซึ่งมีอดีตผูกพันอยู่กับระบบศักดินาย่อมจะยกย่อง "อำนาจ" เพราะ "อำนาจ" เป็นเครื่องมืออันสำคัญในการควบคุมสังคมในระบบดังกล่าว ในปัจจุบันนี้ "อำนาจ" ก็ยังคงเป็น "ค่านิยม" ที่สังคมไทยยอมรับ เพราะ "อำนาจ" อาจบันดาลให้ได้มาซึ่ง "เงิน" "เกียรติยศ" และอีกหลายสิ่งหลายอย่าง "อำนาจ" จึงเป็น "ค่านิยม" ที่คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยปรารถนาจะได้

³³ วัลลวิภา บุรุษรัตนพันธ์, การจัดระเบียบสังคมไทย. ใน ชุดวิชาไทยศึกษา. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช , 2523)

“อำนาจ” นั้นเปรียบเสมือนดาบสองคม กล่าวคือ ถ้าใช้ “อำนาจ” ไปในทางที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม “อำนาจ” ก็จะส่งเสริมความเป็นธรรมให้เกิดมีขึ้นในสังคม แต่หากใช้ไปในทางตรงกันข้ามย่อมจะเกิดความเสียหาย นำไปสู่ความชั่วช้า³⁴

นอกจาก คนไทยจะมีค่านิยมยกย่อง สรรเสริญ “เงิน” และ “อำนาจ” แล้ว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นบรรทัดฐานประเพณีของคนไทยที่ฝังรากลึกอย่างยาวนาน นั่นคือ “ความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์”

ประชาชนชาวไทยถือว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้คุ้มครองพวกตนโดยแท้และสามารถบันดาลความยุติธรรมให้ได้ การที่พระมหากษัตริย์ทรงได้รับการเคารพยกย่องนั้น มิใช่เพราะว่าทรงอวดรามาจากพระเป็นเจ้าตามสิทธิอันดู หากแต่ทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งธรรมะ ซึ่งเป็นหลักของชาติ เว้นจึงได้ถวายความเคารพยกย่องอย่างสูงแก่พระองค์ หลักฐานการแสดงความยกย่องแก่พระมหากษัตริย์ที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ได้แก่ ทรงได้รับพระนามาภิไธยว่า “พระเจ้าอยู่หัว” “พระพุทธเจ้าหลวง” และในการพูดคุยกับพระองค์ท่าน ประชาชนก็เรียกตนเองว่า “ข้าพระพุทธเจ้า” จะเห็นได้ว่า “พระพุทธเจ้า” เป็นคำที่ใช้กับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย เพราะคำว่า “พุทธ” หมายถึง “องค์พระพุทธเจ้า” นอกจากนั้นก็ยังมีความหมายอื่นที่ใช้เรียกพระมหากษัตริย์อีก ได้แก่ ชุนหลวง ในหลวง พระเจ้าแผ่นดิน และเจ้าชีวิต³⁵ ซึ่งล้วนแต่หมายถึงความเป็นใหญ่ในแผ่นดิน

ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนขึ้นอยู่กับฐานะหน้าที่ของพระมหากษัตริย์และหลักเกณฑ์ที่ทรงใช้ในการปกครอง

หน้าที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ก็คือ การให้ความคุ้มครองแก่ไพร่บ้านพลเมือง ความคุ้มครองที่สำคัญๆ มีอยู่ 2 ประการคือ

ประการแรก ทรงรวบรวมและนำกองทัพเข้าสู่อิริยาชคัตุ

ประการที่สอง ทรงป้องกันภัยอันตรายอันพึงบังเกิดต่อทรัพย์สิน และชีวิตของราษฎร

³⁴ อานันท์ อาภาภิรม, มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2515)

³⁵ ปรกาศทอง สิริสุข, สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325-2416). (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2518)

จะเห็นได้ว่าประชาชนมีความเชื่อในบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์เป็นอย่างมาก ประชาชนเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในทุกๆด้านของโพธิ์ฟ้าประชาชน พระองค์จึงได้รับการเคารพบูชาจากราษฎร หน้าที่ของประชาชนคือการเชื่อฟังพระราชบัญชาของพระองค์

ลักษณะสภาพความเป็นอยู่ที่แตกต่างระหว่างชนชั้นต่างๆที่อยู่ในสังคมเดียวกันนี้ จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งหลากหลายด้านตามมา โดยเฉพาะด้านความคิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ชนชั้นมีส่วนสำคัญในการบ่งชี้ชะตาชีวิตของคนไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เป็นอย่างยิ่ง ชนชั้นเจ้านายมีโอกาสในการเลือกแบบการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆได้มากกว่าและดีกว่าชนชั้นโพธิ์ พระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ได้ไปศึกษาต่างประเทศ ในขณะที่ โพธิ์-ทาสส่วนใหญ่ไม่รู้หนังสือ ในที่สุด ปัญหาความขัดแย้งทางความคิดในสังคมที่เกิดขึ้นมาจากช่องว่างระหว่างชนชั้นซึ่งเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของสังคม การขัดกันทางชนชั้นอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความไม่เข้าใจกันในด้านต่างๆ จนนำไปสู่ “การต่อสู้ทางชนชั้น” เพราะรู้สึกว่าคุณชนชั้นของตนนั้นเป็นชนชั้นที่ถูกเอาเปรียบจึงเกิดขึ้น

เมื่อแนวคิดตะวันตกแพร่หลายเข้ามายังประเทศไทย โดยมีแนวคิดหลักคือ การเน้นให้ประชาชนทุกคนเข้าใจในสิทธิ หน้าที่ของตน และยอมรับในเสรีภาพและความเสมอภาคระหว่างชนชั้น บรรดาสมาชิกชนชั้นที่รู้สึกถึงความไม่เท่าเทียมและเสียเปรียบอยู่เสมอจึงสนับสนุนแนวคิดอย่างเต็มที่ ในขณะที่ชนชั้นเจ้านายมีสถานภาพและโอกาสที่เหนือกว่ามาตลอดโดยอาศัยค่านิยมของคนไทยที่ยกย่องผู้มีเงิน อำนาจ และยศถาบรรดาศักดิ์ ชนชั้นเจ้านายส่วนใหญ่จึงไม่เห็นด้วยกับการรับแนวคิดประชาธิปไตยที่เน้นในด้าน สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ด้วยเกรงว่าอำนาจบารมี ยศถาบรรดาศักดิ์ของตนจะหมดไปด้วย

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ ไม่ว่าจะสมาชิกของสังคมจะต้องการหรือไม่ ทั้งนี้เพราะพลังต่างๆที่รวมกันเข้าเป็นวัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเคร่งครัดหรือการยึดมั่นในระเบียบประเพณีโดยไม่ยอมรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงอันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมย่อมจะทำให้เกิดการขัดแย้ง ความตึงเครียด และความกดดันขึ้นในสังคม เพราะฉะนั้นสังคมในอุดมคติหรือสังคมที่ดีนั้นจะต้องเป็นสังคมที่มีการปรับปรุงตัวเองให้เข้า

กับสภาวะการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ มิฉะนั้นก็จะทำให้เกิดปัญหาสังคมล้าหลังและความไม่เป็นระเบียบขึ้นในสังคม³⁶

³⁶ อานันท์ อภาภิรม, มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2515)